

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Repič

Nasilje v šolah in pravice otrok

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Repič

Mentorica: doc. dr. Barbara Rajgelj

Nasilje v šolah in pravice otrok

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Najprej hvala mami za vztrajno spodbujanje, naj čim prej napišem diplomsko nalogo (čeprav ni bila ravno najbolj uspešna pri tem), in njeno vestno opominjanje, naj vrnem knjige v knjižnico, saj sem tako prihranila kar nekaj evrov.

Hvala tudi mojima najdražjima Robiju in hčeri Avi, ki sta potrpekla ob moji slabi volji in odgovorih,: počakaj, ne morem zdaj, samo še 10 min, takoj bom ...

Posebna zahvala pa seveda mentorici, doc. dr. Barbari Ragelj, za vse koristne nasvete, kritične pripombe, spodbudo, prijaznost, natančne usmeritve in pomoč pri »piljenju« diplomске naloge.

NASILJE V ŠOLAH IN PRAVICE OTROK

Otroštvo je življenjsko obdobje, v katerem smo bili nekoč prav vsi in se mu nikakor nismo mogli izogniti. Ob pisanju diplomske naloge sem ugotovila, da nasilje med vrstniki v šoli nikakor ni novo. Deviantna dejanja niso nova po definiciji, novost so nova sredstva, s katerimi je storjeno kaznivo dejanje, novi motivi in dejavniki, ki vplivajo na nasilje, so drugačni, posledice pa hujše in predvsem dolgotrajnejše. Vse to povzroča zaskrbljenost, saj je treba najti nove načine za preprečevanje nasilja in ga tudi odpravljati.

Velikokrat se vprašamo, ali lahko otrokom in mladini pokažemo pravo pot in mladost brez nasilja in nestrpnosti. Nasilje v šoli je nekaj vsakdanjega, zdi pa se mi, da se njegova obseg in krutost povečujeta. Čeprav so šole uvedle marsikatere ukrepe, se fizično nasilje v njih ni ustavilo, ampak se je le premaknilo na nenadzorovane kraje (dvorišča, stranišča, igrišča, okolica šole...).

V diplomski nalogi sem poskušala odgovoriti na različna vprašanja o pravicah otrok, agresiji in nasilju med sovrstniki in raziskati, kako lahko pomoč ponudijo starši in države ter mednarodne institucije.

Ključne besede: nasilje med vrstniki, pravice otrok, otroci, nasilje

VIOLENCE IN SCHOOLS AND CHILDREN'S RIGHTS

Once we were all children and childhood is an inevitable period in any human's life. In the process of writing my undergraduate thesis I have realized that violence among peers in schools isn't a recent development.

While the definition of deviant actions stays the same, the means with which deviance is committed are new; today there appear different motives and factors that influence violence and the consequences are worse and mostly long-lasting. All this is worrying because it means we have to find new ways of preventing and eliminating violence.

A question that is frequently raised is can we enable our children a youth without violence and intolerance? Today violence in schools is common and in my opinion the extent and cruelty of violence are growing. Despite many measures taken by schools, physical violence among children hasn't stopped but has moved to uncontrolled locations (yards, lavatories, playgrounds...)

In my undergraduate thesis I will answer this and other questions regarding children's rights, aggression and violence among peers and also what kind of help parents, national and international institutions can offer.

Key words: violence among children, children's rights, children, violence

KAZALO

1 UVOD	6
2 OTROKOVE PRAVICE	8
2.1 ZGODOVINSKI VIDIK OTROKOVIH PRAVIC	9
2.2 PRAVNI VIDIKI OTROKOVIH PRAVIC.....	12
2.2.1 MEDNARODNOPRAVNO VARSTVO OTROKOVIH PRAVIC.....	12
2.2.2 PRAVNO VARSTVO OTROKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI.....	16
3 AGRESIVNOST	18
3.1 OPREDELITEV POJMA	18
3.2 AGRESIVNOST PRI OTROCIH.....	20
3.3 KONSTRUKTIVNA AGRESIVNOST.....	21
4 NASILJE	23
4.1 O NASILJU	23
4.2 OBLIKE NASILJA.....	24
4.3 DEJAVNIKI NASILJA	26
4.3.1 DRUŽINA.....	26
4.3.2 ŠOLA	28
4.3.3 VRSTNIKI.....	30
4.3.4 MEDIJI	31
4.3.5 PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA	32
4.3.6 BIOLOŠKI DEJAVNIKI.....	32
4.3.7 TEMPERAMENT.....	33
4.3.8 SPOL.....	33
5 VRSTNIŠKO NASILJE V ŠOLI	34
5.1 RAZLIČNE OBLIKE VRSTNIŠKEGA NASILJA	36
5.2 KJE SE NASILJE DOGAJA	36
5.3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA POJAV NASILJA V ŠOLI.....	37
5.4 DEJAVNIKI, KI PREPREČUJEJO POJAV NASILJA V ŠOLI.....	38
5.5 ZNAČILNOSTI VPLETENIH V NASILJE MED VRSTNIKI.....	40
5.5.1 ZNAČILNOSTI ŽRTEV	40
5.5.2 LASTNOSTI NASILNEŽA	43
5.5.3 LASTNOSTI NOSILCEV OBEH VLOG	45
5.5.4 OPAZOVALCI.....	45
5.6 BULLYING – NASILJE MED OTROCI IN MLADOSTNIKI.....	46
6 UKREPI ZA PREPREČEVANJE VRSTNIŠKEGA NASILJA	48
6.1 PRAVICA DO VARNOSTI IN TELESNE NEDOTAKLJIVOSTI.....	48
6.2 UKREPI V DRUŽINI.....	49
6.3 UKREPI V ŠOLI	51
7 ZAKLJUČEK	54
8 LITERATURA	58

1 UVOD

O otroštvu lahko govorimo kot o pomladi življenja. V naravi je pomlad tisti letni čas, ko se vse začne prebujati in pričakujemo, kako bo vse lepo zeleno in bo vzcvetelo. Kako pa je zares v življenju? V njem žal vse ni tako pravljичno. Nasilje se dogaja vsak dan in lahko se zgodi vsakomur od nas. Še posebno so ranljivi seveda otroci, na katere moramo biti pozorni ter jih poskušati zavarovati. Otrokom se dogaja različno nasilje, telesno in tudi psihično, večinoma zato, ker so brez obrambe in, ko so majhni, ne morejo vrniti z enakim. Biti morajo že kar veliki, da izrazijo negodovanje in vedo, da je to, kar se jim dogaja, krivično. Pravice v njihovem imenu zahtevajo odrasli, tisti, ki menijo, da nasilje nad otroki ni dopustno.

»Nobena družba v zgodovini človeštva ni bila izvzeta iz nasilja v družini. Prizadeti so bili, seveda, šibkejši, predvsem otroci.« (Kornhauser in Pleterski Rigler 2007, 54)

Kljub vsemu je treba razlikovati med nasiljem, ki ni dopustno, in tistim, ki ga starši uporabljajo kot vzgojni ukrep. To pa ne pomeni, da je dopustno otroka pretepati, ampak le uporabiti blažje vzgojne kazni in prepovedi. Nekateri menijo, da je nasilje popolnoma nesprejemljivo, saj se nasilni vzorci vedenja prenašajo od staršev na otroke, kar te zaznamuje za vse življenje.

Z razvojem koncepta človekovih pravic in temeljnih svoboščin se je v prejšnjem stoletju razvil tudi koncept otrokovih pravic, s pomočjo katerega postaja otroštvo legitimno človekovo stanje.

Postopoma se je spreminjal tudi status otroka. V pravu je otrokom priznan status subjekta. Kadar koli je mogoče, lahko otrok izrazi svojo voljo, še posebno pa jim mora pravni red zagotoviti varnost in mir.

Posebno pozornost je treba posvetiti tudi otrokom, ki ogrožajo druge. Agresiven otrok pomeni za družbo posebno skrb, saj je agresivno vedenje odporno proti spremembam. Potrebna je veliko truda, da se otrok nauči drugačnih, neagresivnih vzorcev. Takšno vedenje je zelo vztrajno v posameznikovem razvoju. Otroci se vede odklonilno, takšno vedenje pa lahko po mnenju odrasle osebe napoveduje pojav kriminalitete.

Že v preteklosti pa se je pojavljalo tudi trpinčenje med učenci. Številni odrasli se iz šolskih dni spominjajo, kako so jih napadali in izsiljevali močnejši. Tako je veliko ljudi seznanjenih s problemom trpinčenja med učenci, vendar tega do pred kratkim niso sistematično proučevali. Temeljni vprašanji, ki se mi postavljata, sta, kakšne so otrokove pravice in koliko se nasilje pojavlja v naših osnovnih šolah med vrstniki.

V diplomski nalogi sem preverjala hipotezo:

Integriteto otroka v šoli je mogoče zavarovati z različnimi ukrepi, pri čemer vsak od njih različno posega v otrokove pravice.

Zanimalo me je, ali je telesna nedotakljivost učencev ogrožena tudi v šoli in kako šole varujejo svoje učence.

Diploma je vsebinsko razdeljena in oblikovana tako, da so najprej opredeljene otrokove pravice na splošno, njihov zgodovinski vidik, pravni vidik otrokovih pravic in pogled varovanja otrokovih pravic v Sloveniji. Za tem je na vrsti poglavje o agresivnosti, ki ni nujno vedno negativna, prikriti agresivnosti in agresivnosti med otroki. Naslednje poglavje prikazuje nasilje, njegove oblike in dejavnike. V četrtem poglavju so predstavljeni nasilje, ki se dogaja v šoli med vrstniki, vloga šole in učiteljev, prikazane so tudi značilnosti in obveznosti vseh vpletenih v šolsko nasilje. V zadnjem poglavju so predstavljeni ukrepi, ki pripomorejo k preprečevanju vrstniškega nasilja.

Pri preverjanju hipoteze sem tematiko primerjalno analizirala s pomočjo sekundarnih virov, z deskriptivno metodo.

2 OTROKOVE PRAVICE

Otrokove pravice moramo razumeti kot posebno kategorijo pravic, in ne le kot poglavje v sklopu človekovih pravic. Otrokove pravice so tiste, ki naj bi varovale otroke pred vsakršnim izkoriščanjem, zagotovljene pa jim motajo biti predvsem zaradi njihove starosti. Še približno pred polovico stoletja je bil otrok opredeljen kot last staršev, zdaj se je to spremenilo in je urejeno drugače. Ko so otrokove pravice kratene, se v to razmerje vključijo zunanje enote; država in razne družbene ustanove.

Otrok je seveda v biološkem pomenu tudi človek, čeprav so človekove in otrokove pravice ločene. Gre za to, da človeka od otroka ločimo glede na njegovo »odraslost«, moč sprejemanja odgovornosti, glede na naše znanje, da otrok nima tolikšnega vedenja kot odrasel človek, ni toliko fizično ne psihično močen, je od odraslega odvisen v vseh pogledih, ne pozna sveta, vseh človeških zvijač, ukan, njegove besede nimajo pravne moči, nima pravnega znanja, da bi se lahko branil (zaradi starosti in pravnega znanja).

Otrok še ne more sam skrbeti za svoje koristi, potrebuje veliko ljubezni in materialnih dobrin za svoj razvoj, ki jih sam ne more pridobiti, nima izkušenj, njegovo telo ima zaradi faze razvoja posebne potrebe, nima znanja in še nima izoblikovane lastne identitete, značaja, osebnosti, torej ima drugačne potrebe v primerjavi z odraslim.

Vsi ukrepi v zvezi z otroki, ki jih vodijo izvršilno-upravni, sodni in zakonodajni organi, temeljijo na načelu, da je merilo za odločanje otrokov blagor.

»Za nekatere je vprašanje otrokovih pravic predvsem problem predolgega otroštva; želijo si, da bi mladostniki dobili svoboščine, ki so jim nepravilno odtegnjene. Za druge so otrokove pravice instrument za varovanje otroške ranljivosti, za varovanje pred nasilnostjo in nemoralnostjo sveta, pa tudi pred lastnimi (prenaglimi) odločitvami«. (Pavlović 1993, 285)

Otroci naj bi potrebovali predvsem varnost in zagotovila, da bodo odrasli zanje dobro skrbeli, vendar pa se zgodi, da bi otroci marsikdaj sami zase bolje poskrbeli, kot to storijo njihovi skrbniki.

Šele v zadnjem času se oblikuje in prevladuje bolj uravnoteženo stališče, ki spoštuje otrokovo ranljivost kot težnjo po avtonomiji in tudi načelo kompromisa med otroki in njihovimi skrbniki. V družbi se ves čas dogajajo spremembe, te pa (tudi v odnosu odraslih do otrok) zahtevajo čas in veliko potrpežljivosti. Otrok naj bi postopno pridobival čedalje več avtonomije, ob sprejemanju ustrezne odgovornosti, ki nastane zaradi svobode.

Odrasli so tisti, ki so razvili koncept pravic za svoje potrebe, ki za otroke ni nujno najboljši. Nekateri celo pravijo, da je jezik pravic za otroke popolnoma neprimeren. Jezik pravic je jezik regulacije razmerij, moči in morebitnega konflikta, ki pa glede na otrokov položaj ni v njegovem interesu. Tega, kar otroci potrebujejo najbolj od vsega, namreč ljubezen in naklonjeno skrb, skoraj ni mogoče opisati z besedami. (Pavlović 1993, 127–134)

»Ni dvoma o tem, da mednarodni dokumenti vendarle otroku potrjujejo status človeka, celo osebe. Nedoslednost je le v tem, da dokumenti o »človekovih« pravicah ne poudarjajo posebej, da se nanašajo na odrasle ljudi.« (Pavlović 1993, 129)

Tudi otrok je človek, koncept človekovih pravic pa se je žal razvil po meri odraslega človeka, za katerega veljajo določene predpostavke, kot so na primer racionalnost, odgovornost in druge. Te so temelj demokratičnega reda. Seveda je otrok pridobil določene pravice hkrati z drugimi ljudmi, toliko, kolikor je tudi sam človek, in človek pridobi svoje pravice z rojstvom, ki pa so odložene do otrokove zrelosti. (Pavlović 1993, 127–134)

2.1 ZGODOVINSKI VIDIK OTROKOVIH PRAVIC

»Medtem ko razpravljamo o otrokovih pravicah in jih poskušamo opredeljevati, se ne glede na to, za katero področje razpravljanja gre, srečujemo z nekaterimi temeljnimi sestavinami in njihovimi opredelitvami. Med njimi se vedno znova pojavljajo kategorije: otrok, družba in pravice kot tiste sestavine, ki bistveno pogojujejo opredelitev in razumevanje otrokovih pravic.« (Šelih 1992, 14)

Na prvi pogled se nam pojem otroka zdi popolnoma jasen in nesporen, vendar je to le zunanji videz. Pojem otroka se je v zgodovini spreminjal in je v različnih pravnih sistemih različno razumljen, strinjajo pa se, da je otroštvo obdobje, v katero se vsakdo od nas rodi.

Pred približno dvema stoletjema se je začelo razvijati današnje pojmovanje otroka, vendar ne zaradi fizičnih, spolnih in podobnih razlik med otrokom in odraslim, temveč zaradi družbenega razvoja. Če to pogledamo z današnjega vidika, vidimo, da to obdobje pomeni izreden napredek za otroke, po drugi strani pa je prav takšno pojmovanje otroštva in razumevanje otroka kot nesposobnega za presojo svojih koristi in interesov, razumevanje, ki je povzročilo stalno podaljševanje protektivnega obdobja otroštva, torej obdobja, v katerem naj bi bil otrok odvisen od ožjega ali širšega socialnega okolja, ki sega do 26. leta starosti.

Predvsem dinamična in spreminjajoča družba je tista sestavina, ki oblikuje otrokove pravice. Parametri, ki so v zgodovini in tudi zdaj določali položaj otroka v njej in opredeljevali medsebojno razmerje med družbo in otrokom, so stopnja razvoja družbe, njena socialna in demografska sestava, njena struktura, njen vrednostni sistem in številni drugi parametri. Če je otroštvo kaj več kot le faza v razvoju človeka na poti njegovega dozorevanja, je prav gotovo, da je na oblikovanje otroštva, na položaj otroka v njem in v družbi, in na razmerje med »svetom odraslih« in »svetom otrok« vplivala vsakokratna družbena struktura z vso kompleksnostjo svoje sestave.

Šelih (1992, 15–16) meni, da je tretja sestavina celote otrokovih pravic pojem pravice kot takšne. Gre za eno temeljnih in najbolj zapletenih pravno-filozofskih vprašanj. Dileme, ki se pojavljajo in so ob tem vprašanju glede pojma, vsebine, utemeljenosti in obsega pravice nasploh, veljajo enako tudi, ko gre za otrokove pravice, le da se na tem področju kažejo še nekatere posebnosti, ki nastajajo prav zaradi posebnih značilnosti tega subjekta (pravic).

Odkar se je v državah zahodne Evrope oblikovala prva delovnovarstvena zakonodaja za otroke, smo bili priče širjenju takšne zakonodaje na tem in različnih drugih področjih, tako da je do sredine 19. stoletja obsegala skoraj vsa področja, na katerih se je otrok pojavljal kot mogoči objekt varstva.

Če lahko za drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja ugotovimo, da je bilo to obdobje, ko so pravni sistemi oblikovali varstveno zakonodajo za otroke na različnih področjih, moramo za zadnja desetletja ugotoviti, da so se v tem času pojavili v zvezi s položajem otrok novi izzivi. Na splošno je bilo to obdobje, ko so se otrokove pravice začele pojavljati kot posebna, samostojna sestavina sociološkega, političnega, psihološkega in pravnega položaja otroka. (Šelih 1992, 17)

Za novi način opredeljevanja razmerja med družino in državo je morda najbolj ilustrativen problem trpinčenega otroka in nasilja v družini nasploh. Gre za vprašanje, ki je bilo vse do šestdesetih let skrito in tabu ter se ga nismo zavedali in ga nismo bili pripravljeni priznati. Odtlej je postopoma vstopalo v našo kolektivno in individualno zavest, postajalo čedalje bolj stvarno in navzoče. Splošna in strokovna javnost sta postajali čedalje občutljivejši zanj in končno so se začeli nanj odzivati tudi organi formalnega družbenega nadzorstva, ko gre za odkrivanje teh pojavov in s tem poseganje v družino ali ko za zagotavljanje materialno in procesnopравниh varstva v takšnih primerih.

Zagovorniki in nasprotniki otrokovih pravic so se in se še spopadajo s temeljnim vprašanjem, ali so razlogi za to, da bi otrokove pravice obravnavali samostojno.

»Zagovorniki otrokovih pravic očitajo, da se je v preteklosti oblikovalo stališče, da je otrok kvalitativno drugačen od odraslega in kar nekako še danes velja, da se v primerjavi z odraslim otrok igra in je neodgovoren, odrasli dela in je odgovoren, ter da je otrok iracionalen in odrasli racionalen«. (Šelih 1992, 23)

Temeljna zahteva, ki so jo zagovorniki otrokovih pravic postavili, je, da ima otrok pravico, da ga odrasli upoštevajo kot osebo z lastnimi pravicami. Razlike v obravnavanju dveh skupin (odraslih in otrok) lahko postanejo predmet kritike, če bi kazale na neenako upoštevanje celotne skupine posameznikov (otrok), ali bi se pokazalo, da zato niso upoštevani interesi takšne skupine.

Ker se človek oblikuje s prevzemanjem in izvrševanjem določenih vlog in interakcij v družbi, je za razvoj bogate osebnosti potrebno, da otrok prevzema čim večje število takih vlog in da jih prevzema samostojno toliko, kolikor mu to dopuščajo njegove osebne sposobnosti. Takšen pogled na otroka in njegovo mesto v družbi zahteva med drugim tudi to, da otroka štejemo kot osebo z lastnimi pravicami. (Šelih 1992, 14–31)

2.2 PRAVNI VIDIKI OTROKOVIH PRAVIC

2.2.1 MEDNARODNOPRAVNO VARSTVO OTROKOVIH PRAVIC

a) Ženevska deklaracija o pravicah otroka (1924)

Leta 1924 je bila v Ženevi sprejeta deklaracija Lige narodov o pravicah otroka, prvi akt, ki se je v celoti ukvarjal s pravicami otroka. Ta deklaracija nam pokaže takratno zasnovo varstva človekovih pravic, ki se zlasti po poudarjeni vlogi in moči države nasproti posamezniku razlikuje od sodobnih smernic, hkrati pa je deklaracija po svojem humanem sporočilu, čeprav le na deklarativni ravni, aktualna še zdaj. To je bil prvi korak k izoblikovanju mednarodnopravnega varstva pravic otroka. (UN Documents)

Deklaracija iz leta 1924, ki določa temeljne pravice in potrebe otroka, zajema načela, da je treba otroku zagotoviti varstvo ne glede na raso, narodnost ali vero, da je treba zagotoviti varstvo ob upoštevanju integritete družine, da mu je treba omogočiti normalen razvoj v materialnem, moralnem in duhovnem oziru, da je treba lačnega otroka nahraniti, bolnemu zagotoviti ustrezno nego, zaostalemu otoku je treba pomagati, delikventnega otroka je treba prevzgojiti, sirote in zapuščene otroke je treba sprejeti, da je v primeru različnih nezgod najprej treba pomagati otroku, da je treba otroku zagotoviti ustrezne življenjske razmere in da mora biti zavarovan pred vsakršno obliko izkoriščanja ter da mora biti otrok vzgajan v takšni zavesti, ki bo omogočila, da se bodo njegove najboljše lastnosti razvile v prispevek njegovim najbližjim. (Klopčič 1992, 43–45)

b) Ustanovna listina Organizacije združenih narodov (1945)

Mednarodnopravno varstvo človekovih pravic je postalo po drugi svetovni vojni eno temeljnih načel ustanovne listine Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju OZN). Izhodišče pri zagotovitvi tega varstva v mednarodnopravnem merilu je načelo enakopravnosti vseh ljudi ne glede na raso, spol, barvo, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno

ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršno koli drugo okoliščino, se pravi, da je prepovedana diskriminacija na podlagi katerega koli od teh elementov.

Prav na področju odprave diskriminacije je OZN opravila veliko nalogo, saj je z razširjanjem informacij, pripravami študij, tudi konkretnih akcij, ter sprejemanjem mednarodnih dokumentov vsa leta od svojega nastanka spodbujal v ljudeh zavest in prepričanje o skupnih, humanih ciljih vsega človeštva. Ti dokumenti in konkretne akcije so posledica množičnega teptanja človekovih pravic v drugi svetovni vojni in želja, da bi bili prihodnji rodovi obvarovani strahot vojne. (Klopčič 1992, 41–43)

c) Unicef (sklad Združenih narodov za pomoč otrokom)

Unicef je 11. decembra 1946 ustanovila generalna skupščina Organizacije združenih narodov. Kratica Unicef pomeni Sklad Združenih narodov za pomoč otrokom, deluje pa tako, da v manj razvitih državah, kjer neposredno uresničuje svoje programe, ustanavlja urade. Odziva se tudi na izredne okoliščine, kot so naravne nesreče in vojni spopadi, posebno pozornost pa namenja potrebam otrok.

Več kot kdaj koli prej je bilo pozitivnega doseženega za otroke, vendar pa so zaradi uresnitve le dela zastavljenih ciljev potrebni tehten razmislek, uvid v storjeno in sprejetje novih odločitev – Skupna vizija za otroke 21. stoletja.

Unicef poskuša že več kot 55 let vplivati na vlade, na lokalne skupnosti in družine, da skupaj ustvarjajo boljši svet za otroke. Osrednje poslanstvo tega pomembnega člana OZN je promoviranje in zagovarjanje otrokovih pravic po vsem svetu. Unicef je ustvaril edinstveno mrežo delovanja, saj deluje skoraj v vsaki državi. V manj razvitih državah, ki jih je kar 161, ima urade, v katerih neposredno izvaja programe pomoči otrokom, ki jo potrebujejo. V nekaterih državah (37) ima nacionalne odbore, ki skrbijo za ozaveščanje o razvojnih temah, ki se nanašajo na otroke na nacionalni in globalni ravni, za zbiranje sredstev za Unicefove programe ter širjenje razumevanja in uveljavljanja otrokovih pravic.

Na svetu se vsak dan pojavi kakšen otrok, ki nima nikakršnih možnosti za preživetje, kaj šele za uspešen razvoj. Noben dokument stvari ne more spremeniti iz danes na jutri, pa vendar je konvencija o otrokovih pravicah za podpisnice zaveza, da bodo sčasoma spremenile

zakonodajo in ukrepale tako, da bodo čim bolj uresničevale določila konvencije. Vsakih pet let morajo o nastalem napredku poročati Odboru za otrokove pravice pri OZN, ki njihova poročila skrbno preverja.

Pravice otrok, zdravo okolje, izobraževanje, pitna voda, prehrana, preživetje in zdravje so neposredno povezani z usodo vsega človeštva. Žal smo ljudje vedno prepričani, da se nam ne more zgoditi nič slabega, zato živimo v iluzijah, da nas ti svetovni problemi ne zadevajo, da umirajo in životarijo le otroci iz nekega daljnega tretjega sveta. Moramo se zavedati, da smo prav tako kot vsi drugi odgovorni za položaj otrok in človeštva, pa tudi za njegovo izboljšanje, že samo za to, ker se kot del planeta vrtimo z njimi. (Vojnovič in Črnak-Meglič 2002, 2–3)

d) Deklaracija združenih narodov o otrokovih pravicah (1959)

Deklaracijo Združenih narodov je soglasno sprejela generalna skupščina Združenih narodov 20. novembra 1959.

V preambuli je zapisano, da so ljudstva Združenih narodov v ustanovni listini spet potrdila svoje zaupanje v temeljne človekove pravice; enake pravice za vse ne glede na raso spol, barvo kože, jezik, vero, narodno in socialno pripadnost, premoženje; da potrebuje otrok zaradi svoje telesne in duševne nezrelosti posebno skrb in varstvo ter ustrezno pravno varstvo pred rojstvom in tudi po njem. (Svet Evrope 1999, 23)

2. načelo

Otrok mora uživati posebno varstvo. Z zakonom ali na drug način mu je treba omogočiti, da se bo v svobodi in dostojanstvu razvijal fizično, psihično, moralno, versko in družbeno zdravo in normalno. V zakonih, sprejetih za varstvo otroka, naj bo otrokova korist poglavitno vodilo.

8. načelo

Otroka je treba v vsakem primeru najprej zavarovati in mu najprej dati pomoč.

9. načelo

Otroka je treba obvarovati pred vsemi vrstami zanemarjanja, okrutnosti in izkoriščanja. V nobenem primeru ne sme biti predmet trgovine. Otrok ne sme biti sprejet na delo, dokler ne doseže določene starosti. V nobenem primeru ga ne smemo prisiliti ali mu dovoliti, da bi delal v poklicu ali opravljal tako delo, ki bi slabo vplivalo na njegovo zdravje ali vzgojo oziroma škodilo njegovemu telesnemu, duševnemu in naravnemu razvoju. (Svet Evrope 1999, 24- 25)

e) Konvencija otrokovih pravic (1989)

»Konvencijo otrokovih pravic so pod okriljem Združenih narodov ratificirale številne države, med njimi tudi Slovenija. Zato so vsi (starši, posamezniki, vlada, politične stranke, krajevne oblasti, organizacije in ustanove) dolžni upoštevati in uveljavljati te pravice.« (Organizacija združenih narodov 1995, 1)

Poljska je že leta 1979 izoblikovala predlog za sprejetje konvencije o pravicah otroka. Konvencija je bila sprejeta v generalni skupščini OZN 20. novembra 1989, veljati pa je začela 2. septembra 1990. Konvencijo je ratificirala tudi Jugoslavija, 3. januarja 1991. Skladno s tedaj zahtevanim postopkom je bilo za ratifikacijo potrebno predhodno soglasje vseh republik. V tem sklopu so bile že tedaj pretehtane obveznosti, ki jih konvencija določa Sloveniji.

Določila konvencije urejajo tista področja otrokovih pravic, ki se nanašajo na:

- osebni status (državljanstvo, ime),
- neodtujljive pravice (do življenja, prostosti in osebne nedotakljivosti, spoštovanja dostojanstva in nediskriminacije),
- civilne in politične pravice (do združevanja, zbiranja, izražanja mnenj, svobodne misli, vesti in veroizpovedi, dostopa do informacij), ekonomske, socialne in kulturne pravice (do izobraževanja, informiranja, socialnega in zdravstvenega varstva, posebne pomoči prizadetim otrokom),

- ekonomske, socialne pravice in kulturne pravice (do izobraževanja, informiranja, socialnega in zdravstvenega varstva, posebne pomoči prizadetim otrokom). (Klopčič 1992, 46–50)

Konvencija povzroča spremembe v praksi številnih držav, ki so se z njeno ratifikacijo pravno zavezale spoštovati njena določila in dopolniti oziroma prilagoditi nacionalno zakonodajo. (Brander 2005, 378–379)

V Republiki Sloveniji se Konvencija o otrokovih pravicah uporablja neposredno in ni treba, da bi bile določbe te Konvencije prej prevzete v notranje pravne vire Republike Slovenije.

2.2.2 PRAVNO VARSTVO OTROKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI

V Ustavi Republike Slovenije (Ur. l. RS, 69/2004) je v 14. členu o enakosti pred zakonom zapisano, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katero koli drugo osebno okoliščino, kar pomeni, da so vsi enaki pred zakonom.

Tudi pravice otrok predvsem varuje Ustava Republike Slovenije (Ur. l. RS, 68/2006) v 56. členu Ustave Republike Slovenije, kjer je zapisano, naj otroci uživajo posebno varstvo in skrb in naj človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo glede na svojo starost in zrelost. Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabo. Takšno varstvo ureja zakon. Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države. Njihov položaj ureja zakon.

Država ima moč in obveznosti, pa tudi pooblastila, da jih uresničuje. Zakonodajalec opredeljuje kazniva ravnanja, izvršna oblast skrbi za uveljavljanje pravic. Grobo zanemarjanje, surovo ravnanje z otrokom, psihično in fizično nasilje, besedno nadlegovanje so kazniva dejanja, zločin pa zahteva kazen zaradi pravičnosti. Tudi nerepresivni posegi države zahtevajo natančno opredeljena pravila igre zaradi pravne varnosti in pravne

predvidljivosti sistema. Vse to so načela, ki jih ni mogoče zanemariti, vendar sama ne zagotavljajo vedno dovolj velike prožnosti in upoštevanja zahteve po najboljši mogoči rešitvi za otroka, v vsakem konkretnem primeru. (Pavlovič 1997, 7–11)

Zakon o zakonskih zvezah in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1, Ur. l. RS 69/2004) ne ureja posebej otrokovih pravic, temveč ureja pravico staršev. Obveznosti, ki jih imajo starši do otroka, so, če pogledamo z otrokove strani, njegove pravice. Subjekt pravic je otrok, ki ni poslovno sposobna oseba in nima posebnega pravnega varstva za zagotovitev ustreznega izvrševanja roditeljske pravice. Starši morajo skladno s 102. členom ZZZDR otrokom omogočiti razmere za zdravo rast in skladen osebnostni razvoj. Starši so tisti, ki morajo izvrševati roditeljsko pravico sporazumno in skladno z otrokovo koristjo (113. člen ZZZDR). (Pavlovič 2008, 57)

Center za socialno delo je v sklopu izpeljave javnih pooblastil upravičen ukrepati in poseči v izvrševanje roditeljske pravice, če starši ne delujejo v njegovo korist, in hkrati zavezan, da ves čas deluje v smeri odpravljanja razlogov, zaradi katerih je treba izreči ukrep. Otrokove pravice, določene v Konvenciji združenih narodov, morajo spoštovati vsi, ne le starši. Spoštovanje teh pravic se zagotavlja z zakonodajnimi, upravnimi in sodnimi ukrepi. V sodnih postopkih v zvezi z varstvom, vzgojo in stiki otroka je tako zagotovljena tudi pridobitev otrokovega mnenja, ki ga lahko izrazi sam ali po osebi, ki ji zaupa.

Pristojni organ za politiko in razvoj je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, za uresničevanje vsi državni organi, za pritožbe in nadzor pa so pristojni zakonsko določeni instančni organi. (E-uprava)

Za varovanje otrokovih pravic je delno odgovoren varuh človekovih pravic. Ta položaj so določili na podlagi 159. člena Ustave Republike Slovenije, ki določa, da se za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil z zakonom določi varuh pravic državljanov. Decembra 1993 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Zakon o varuhu človekovih pravic (Ur. l. RS, št. 15/94). Za prvega varuha je državni zbor septembra 1994 izvolil Ivana Bizjaka, institucija varuha človekovih pravic pa je začela uradno delovati 1. januarja 1995. Varuh ima veliko pristojnosti tudi pri pomoči otrokom. Na področju varstva otrokovih pravic pri varuhu najdemo: stike s starši, preživnine, otroške dodatke, nasilje nad otrokom doma in tudi zunaj družine. Za področje pomoči otrokom je pristojen varuhov namestnik, pri

reševanju pa mu pomagajo strokovni sodelavci. Na varuha se lahko obrne vsak otrok, ki meni, da mu je kraten katera izmed pravic, zapisanih v Konvenciji o otrokovih pravicah. Vendar pa varuh opozarja, da je z vsako pravico povezana tudi obveznost, kar pomeni, da moramo pri uveljavljanju lastnih pravic spoštovati tudi pravice vseh drugih ljudi in da lahko svoje pravice uveljavimo le takrat, ko ne posegamo v pravice drugih. (Varuh človekovih pravic)

3 AGRESIVNOST

3.1 OPREDELITEV POJMA

Agresivnost je eden najbolj nejasnih in protislovnih pojmov, ki se uporabljajo v psihologiji. Različni avtorji jo pojmujejo kot instinkt, nagon, izvor energije, čustvo, način prisile, reakcijo na frustracijo in drugače. Kadar se nanaša na trenutno reakcijo, navadno uporabljamo izraz »agresija«, medtem, ko »agresivnost« pomeni trajno značilnost posameznika. (Pušnik 1999, 23)

Agresivnost v najširšem pomenu je vsak aktivni pristop k okolju in izraža prvotni pomen besede aggredi, približevati se, pristopiti. Zajema vse oblike gibanja, nekatera čustva, kot sta jeza in bes, in tudi telesno nasilje nad drugimi. Takšno pojmovanje zastopajo številni klinični psihologi in psihiatri, ki s skupnim nazivom označujejo vse pozitivne in negativne vidike agresivnosti. (Pušnik 1999, 24)

»Najbolj pogosto uporabljena definicija agresivnosti pravi: Agresivnost je vedenjska značilnost, ki se kaže v gospodovalnosti, nasilnih in napadalnih besedah ali dejanjih proti drugim ljudem.« (Pušnik 1999, 24)

PREVLADUJOČI TEORIJI AGRESIVNOSTI

Pušnik (1999, 24–25) nam podaja in razlaga dva modela oziroma dve prevladujoči teoriji agresivnosti, frustracijsko in instrumentalno.

1. MODEL FRUSTRACIJSKE AGRESIVNOSTI

Agresivnost je sovražen odziv na neko frustracijo in cilj agresivnosti je braniti se ali pa povzročiti škodo tistemu, ki je vir frustracije. Frustracijska agresivnost se pojavi, ker je posameznik nezadovoljen oz. so nezadovoljene njegove potrebe, biološke, psihološke in tudi socialne. Te nezadovoljene potrebe ustvarjajo napetost. Pri tej obliki agresivnosti gre predvsem za sproščanje napetosti, ki se kopiči v posamezniku. Agresivnost je lahko precej nevarna, ko postane razdiralna. (Pušnik 1999, 24)

»Frustracijska agresivnost je stanje, ko je organizem spodbujen k nekemu dejanju, a je njegova izvedba onemogočena.« (Lamovec in Rojnik 1978, 34)

2. INSTRUMENTALNA AGRESIVNOST

Da bi dosegli različne zunanje cilje, lahko uporabimo instrumentalno agresivnost, ki je tako le sredstvo (instrument). Zanj je značilno, da nima biološke podlage, je povsem rezultat učenja, ki poteka v določenih socialnih razmerah. Različni obrambni mehanizmi (racionalizacija, projekcija...) povzročajo, da se zdi agresivnost upravičena ali celo zaželena. (Pušnik 1999, 25)

PRIKRITA AGRESIVNOST

Prikrita agresivnost je oblika posredne, indirektna agresije, napadanje nekoga z agresijo in potem še neprijazno in agresivno izrabljanje njegove šibkosti in bojazni. V vsakdanjem življenju srečamo nešteto oblik prikrite agresivnosti in jo tudi vsi, sploh najstniki in mladi, še kako dobro poznajo, npr. pozabljanje (izpolnitve obljub), napačno razumevanje, odlaganje, zamujanje (druge pustimo čakati in s tem poudarimo svojo pomembnost).

Tudi intelektualizacija je ena od oblik prikrite agresivnosti. Pri tej obliki gre za to, da ena oseba uporablja besede zato, da prikriva čustva in tako ustvarja razdaljo med seboj in drugimi ter je do drugih kritična, ko razlaga in analizira, pa ostaja hladna in neprizadeta. Prikrito agresivno vedenje je tudi nenehno sumničenje v vse in vsakogar.

Prikrita agresija se pojavlja tudi v šolah. Uporabljajo jo zlasti učitelji, prenaša pa se tudi na medsebojno vedenje učencev. Učitelj komunicira paradoksno, kadar je nejasen, kontradiktoren, kadar učence bega in frustrira s svojo nedorečenostjo in nerazumljivostjo, kadar moralizira in brez potrebe vzbuja v učencu občutek krivde. Še posebno škodljiva oblika prikrite agresije v šoli je zlorabljanje učenčeve šibkosti. Učenec je odvisen od učitelja. (Pušnik 1999, 25)

Prikrito obliko agresije prepoznamo, ko vidimo, da učitelj uporablja učenčeve šibke točke, da bi dosegel vzgojne in disciplinske cilje, ali pa zlorablja učenčevo šibkost.

3.2 AGRESIVNOST PRI OTROCIH

Za otroka je zelo pomemben proces socializacije, ena pomembnejših nalog v tem procesu je, da se nauči ločevati, kdaj in kje je agresivno vedenje primerno in varno. Otrok nenehno srečuje nove skupine vrstnikov in na začetku je ponavadi otrok bolj zadržan in bo kazal manj agresivnosti, saj se čuti negotovega. Kmalu se nauči, da bo moral pokazati določeno stopnjo agresivnosti, če bo želel kaj doseči, npr. dobiti ali obdržati igračo. Tako je v tem obdobju stopnja agresivnosti večja, pozneje, ko si otrok utrdi položaj v skupini, pa se agresivnost zmanjša.

Razvojne značilnosti v šolskem obdobju in adolescenci je še teže odkriti. Kepler (po Lamovec 1978 v Pušnik 1999, 28) je ugotovil, da se agresivnost do staršev in vrstnikov povečuje. Od osmega leta do adolescence se povečuje v odnosu do vrstnikov, manjša pa do staršev in sorojencev. V obdobju adolescence se zadnje močno poveča. Vendar pa ne moremo tega povečanja pripisati le razvojnim zakonitostim.

Med oblike agresivnosti prištevamo tudi negativizem, ki se lahko kaže v negativnem odporu, ko se otrok na zahteve staršev ne odzove, jih presliši ali trmasto vztraja pri svojem. Dve taki izraziti obdobji sta okrog leta in pol ter četrtega leta. Ti obdobji se ujemata tudi s povečanjem socializacijskih zahtev – v prvem je to navajanje na čistočo, v drugem so novi odnosi do vrstnikov in staršev.

»Če je proces učenja postopen, nevsiljiv, bo otrok kazal malo negativizma. Pri velikih zahtevah in celo nasilju nad otrokom pa se otrok upre.« (Pušnik 1999, 28)

Pušnik (1999, 28) pravi, da se tudi, ko otrok vstopa v šolo, pojavijo nova vprašanja, kako vzpostaviti stike z vrstniki, hkrati pa so tudi starši v pričakovanju, kako uspešen bo njihov otrok kot učenec. Vse to so nove zahteve, ki lahko v otroku vzbujajo agresivne težnje in odzive.

Adolescenca je spet nova preizkušnja za otroka. V adolescentnem obdobju je nasilno vedenje opaznejše, izzove tudi več odzivov okolja in ima lahko predvsem hujše posledice kot hipna razuzdanost otroka. Razlogov za to je več, lahko gre za iskanje svoje podobe z občutljivo gradnjo samospoštovanja, ali oblikovanje novih, zahtevnejših vzorcev socialnega vedenja, lahko so razlog hormonski in drugi fiziološki premiki, zaradi njih pa postane vedenje nepredvidljivo in teže obvladljivo. V večini primerov gre za prehodno neusklajenost med mladostnikom in okoljem, v katerem živi. Vse to se ponavadi kaže z razdiralnostjo, žaljivostjo in grobostjo, ki pa iz mladostnikovega vedenja počasi izgine. Številni adolescenti ob takšnem vedenju doživljajo precejšnje občutje krivde, ki še povečujejo njihovo notranjo napetost in nezadovoljstvo s samim seboj. (Pušnik 1999, 23)

Odrasli se med seboj razlikujemo in prav tako se tudi mladostniki. Eni od njih nimajo te sreče in razvoj njihovega socialnega vedenja ne poteka popolnoma ustrezno, zato se lahko zgodi, da se motnje v njihovem razvoju izrazijo kot ena ali druga oblika agresivnosti. Z nasilnim vedenjem izraža mladostnik nemoč in nesposobnost za konstruktivno odpravljanje težav. Tako je tudi v adolescenci nasilnost odsev neustreznih obrambnih in prilagoditvenih mehanizmov. (Pušnik 1999, 24)

3.3 KONSTRUKTIVNA AGRESIVNOST

Agresivnost ni vedno negativna, vendar pa ima v pogovornem jeziku negativen pomen. Ko vedenje neke osebe označimo kot agresivno, jo hkrati že moralno zaznamujemo. Treba je razlikovati agresivnost glede na njene pozitivne in negativne učinke. To razlikovanje temelji predvsem na oceni njegovih mogočih posledic, in ne toliko na značilnostih vedenja.

Vključena sta psihološki in etično-socialni vidik. Pri prvem so pozitivne oblike agresivnosti tiste, ki uspešno razrešijo konflikten položaj, etično-socialni pa določa, katere oblike vedenja so v družbi še sprejemljive.

Robins (v Pušnik 1999, 26) razlikuje:

- **pasivno vedenje;** *to je inhibirano, submisivno, je ogibanje konfliktom in prizadevanje zadovoljiti druge,*
- **agresivno vedenje;** *to je energično, dominirajoče, osredotočeno nase, brez posluha za druge,*
- **asertivno vedenje;** *to je razkrivanje svojih idej in čustev ob vztrajanju pri svojih pravicah. Tako vedenje omogoča tudi drugim enako vedenje. Označujeta ga vztrajnost in občutljivost za potrebe drugih.*

Pri asertivnem vedenju gre pravzaprav za agresivnost, vendar brez prizadejanja škode drugim. Posameznik se bojuje za svoje potrebe, brez napadanja in ob spoštovanju drugih.

Pušnik (1999, 27) opisuje konstruktivno agresijo kot tisto, v kateri prevladuje medsebojno informiranje, skupna katarza, medsebojno spoštovanje in ohranjena kontaktibilnost, odsotno pa je medsebojno podrejanje. Za kakovostno agresijo so značilni neposredna jaz-ti verbalizacija jeze in besa, samopotrjevanje partnerjev v konfliktu, njuno medsebojno konfrontiranje, obojestransko sprejemanje konflikta, odkrito izražanje svoje moči, zaščita svoje identitete, možnost reči ne in izražanje, ki drugega ne poškoduje.

Konstruktivna agresija ali asertivnost je nujno potrebna za razvijanje naših možganov in pridobivanje novih izkušenj, z njo se širi tudi naše spoznanje. V naših šolah bi morala prevladovati takšna vrsta agresije, saj je to temeljna naloga vzgoje in izobraževanja.

Druga značilnost konstruktivne agresije je medsebojno spoštovanje. Biti agresiven in hkrati spoštovati tistega, do katerega si agresiven, spreminja to agresijo v nekaj pozitivnega v medčloveških odnosih. V tem pomenu bi morale naše šole spodbujati asertivno vedenje ter biti konstruktivne in ustvarjalno agresivne.

Konstruktivna agresija krepi in pogloblja kontakt med učiteljem in učencem. Učitelj mora pokazati nekoliko agresivnosti, da bi se učencu približal, da bi skupaj z njim pridobil nove

vsebine, spoznanje in resnico. Konstruktivna agresija je tista, ki ne zadaja ran, zbližuje ljudi med seboj, predvsem pa nas navdaja z novo vsebino in spoznanjem, hkrati pa omogoča skupno katarzo učitelja in učenca.

4 NASILJE

4.1 O NASILJU

Nasilje je nespoštovanje meja (prostora psihološke, čustvene, fizične, duhovne, pravne, intelektualne, kratka, celotne osebnostne nedotakljivosti) druge osebe oz. drugega živega bitja.

O dobrih medčloveških odnosih lahko govorimo le, kadar vsi vključeni spoštujemo človekove pravice drugih, ki so določene s konvencijami in zakoni. Drugi nič manj pomemben pogoj je spoštovanje osebnih mej posameznikov in posameznic, ki niso zapisane v splošnih aktih, ampak jih moramo spoštovati, ko nas posameznik oziroma posameznica nanje opozori. Pravice in meje se končajo tam, kjer se začnejo pravice in meje drugih. Vsak človek ima pravico živeti varno, brez nasilja. Prav tako ima vsak človek pravico v sklopu družbeno sprejemljivih vedenj s pomočjo nenasilne komunikacije in pravnih sredstev varovati svoje osebne meje in svoje interese. (Društvo za nenasilno komunikacijo)

Na Društvu za nenasilno komunikacijo definirajo nasilje kot način, s katerim si nasilnež poskuša zagotoviti moč in nadzor nad žrtvijo in poskuša uresničiti svoje interese. Ko nastane med dvema osebama ali skupinama neravnotežje moči, vodi to v nasilje, kar pomeni, da povzročitelj z različnimi oblikami nasilja, fizično, psihično, spolno, ekonomsko ali kako drugače, posega v osebno integriteto žrtve in omejuje njen človeški potencial. Nasilje izvajajo nasilneži zato, da bi si osebo ali skupino podredili oziroma nad njo pridobili, povečali ali ohranili moč. Kadar imata posameznik ali posameznica že v temelju več moči nad drugimi, npr. zaradi družbenega položaja, starosti, nacionalnosti, fizičnih ali umskih lastnosti, in to moč izkoriščata v škodo drugih, govorimo o zlorabi moči in tudi vsaka zloraba moči je nasilje. Nikakor pa ne moremo postaviti enačaja med konfliktom in nasiljem, saj gre pri

konfliktu le za nasprotujoči si mnenji ali želji. Cilj tega reševanja je doseči sprejemljiv dogovor za obe osebi. Z nasiljem pa se podrejo meje druge osebe, kar daje nasilnežem lažen občutek pomembnosti, saj žrtve pogosto ravnajo skladno z njegovimi zahtevami, ker se ga bojijo, nikakor pa od okolice ne more pričakovati spoštovanja, iskrenosti ali prijateljstva, ki bi ga izbrala žrtev. Ko ta zbere moč in pogum, da se upre povzročitelju nasilja, se mora povzročitelj spopasti z občutki krivde, sankcijami, pogosto se počuti osamljen in manjvreden. (Društvo za nenasilno komunikacijo)

4.2 OBLIKE NASILJA

Zaradi naših stereotipnih prepričanja in predsodkov se do nekaterih ljudi vedemo odklonilno oziroma drugače kot do drugih. Večina nasilja se dogaja na besedni ravni in izhaja prav iz naših predsodkov do drugih. Zanimivo je, da smo do lastnega nasilja manj kritični, saj s svojim prepričanjem opravičujemo krivično ravnanje. Pri preprečevanju nasilja moramo biti pozorni na celoten odnos med nasilnežem in žrtvijo, saj niso težava le tisti enkratni dogodki, ko nasilnež uporabi fizično moč nad žrtvijo, ampak celotno vedenje in komunikacija, ki jo nasilnež uporablja do žrtve, in prepričanje, s katerim opravičuje uporabo nasilja.

V Društvu za nenasilno komunikacijo in Društvu ženska svetovalnica opisujejo oblike nasilja, s katerimi se srečamo najpogosteje, takole:

Psihično nasilje je nasilje, ki pogosto poteka na besedni ravni in vpliva negativno na samopodobo in samozavest. Med psihično nasilje uvrščamo grobo kritiziranje človekove osebnosti, žaljenje, zmerjanje, poniževanje, ustrahovanje in grožnje z besedami, kričanjem, telesno držo, ustvarjanje negativnih mnenj o osebi na podlagi predsodkov in stereotipov, ignoriranje, molčanje, da bi dosegli svoj cilj, širjenje negativnih govoric o osebi, da bi zmanjšali njen ugled v družbi, spreminjanje vedenja, tiranska pravila, izoliranje osebe od ljudi, s katerimi bi želela ohraniti stik. (Društvo za nenasilno komunikacijo in Društvo ženska svetovalnica)

Telesno nasilje, pri katerem želi nasilnež škodovati žrtvi z grožnjami ali, kar je še huje, s fizično silo, ki je usmerjena na človekovo telo ali celo njegovo življenje. Lahko bi rekli, da je telesno nasilje naslednja in intenzivnejša stopnja za psihičnim nasiljem. Telesno nasilje so udarci z roko ali predmeti, klofutanje, brcanje, odrivanje, dotikanje, če človek tega ne želi, zvijanje rok, polivanje s tekočino, neželena striženje las, omejevanje gibanja, odrekanje ali siljenje s hrano, umor, napadi z orožjem in drugo. (Društvo za nenasilno komunikacijo in Društvo ženska svetovalnica)

Spolno nasilje so vsa spolna dejanja, povezana s spolnostjo, ki jih oseba čuti kot prisilo. O spolnem nasilju govorimo, kadar si osebe ne želijo spolnosti ali kakršne koli aktivnosti, povezane z njo, ter jih v to prisilijo s fizično, psihično ali katero drugo prisilo. Spolno nasilje so naslednja dejanja: slačenje, opazovanje, komentiranje, nagovarjanje, poljubljanje, otipavanje, siljenje h gledanju pornografskih vsebin, posilstvo, spolna zloraba otrok ali slabotnih oseb, incest (če gre za nasilno ravnanje ali za odnos z osebo, mlajšo od 15 let). (Društvo za nenasilno komunikacijo in Društvo ženska svetovalnica)

Ekonomsko nasilje so vse oblike nadvladovanja oziroma poniževanja žrtve s pomočjo sredstev za preživetje. Med ekonomsko nasilje uvrščamo nasilen odvzem denarja, izsiljevanje, uničevanje osebnih predmetov in lastnine ter drugo. Tudi neprispevanje v družinski proračun in neplačevanje skupnih stroškov ter nespoštovanje skupne lastnine so oblike ekonomskega nasilja. Zanj je značilno, da se največkrat pojavlja v družini. (Društvo za nenasilno komunikacijo in Društvo ženska svetovalnica)

Verbalno nasilje so vse oblike nasilja, s katerimi želi nasilnež prizadeti morebitno žrtev z nefizičnimi dejanji, kot so npr. žalitve in zaničevanje, ščuvanje otrok, vpitje, omalovaževanje, podcenjevanje, posmeh, grožnje, poniževanje. (Društvo za nenasilno komunikacijo)

4.3 DEJAVNIKI NASILJA

Pušnik (1999, 10) pravi, da vse dejavnike, ki vplivajo na duševnost in vedenje, že po tradiciji delimo v tri velike skupine: dednost, okolje in lastno dejavnost. Naše telesno in duševno delovanje je odvisno od vseh treh temeljnih dejavnikov. Dedne zasnove delujejo kot možnosti, kot potenciali, ki so zapisani v naših genih. Od vplivov okolja in samodejavnosti je odvisno, kako se bodo ti potenciali uresničili.

Osebnost je rezultat vplivov dednosti, okolja in samodejavnosti, in sicer medsebojnega prepletanja vplivov teh dejavnikov. Nobenega izmed njih ne moremo zreducirati na nič, ne da bi s tem izničili osebnost. Nobena lastnost se ne more razviti brez ustrezne dedne zasnove, toda, tudi nobena dedno dana možnost se ne more uresničiti brez spodbud okolja in lastne aktivnosti.

4.3.1 DRUŽINA

Številni sociologi opisujejo družino kot temelj družbe. Ta je skupnost dveh odraslih, ki skrbita za otroka. Posamezni člani so med seboj neprestano dejavno povezani. Vse, kar se dogaja v tem sistemu, vpliva na vsakega člana posebej. Vedenje enega družinskega člana usmerja vedenje pri drugih članih. Zato deluje družina kot celota.

Dejstvo je, da je družina zelo pomembna pri oblikovanju otrokove osebnosti. Njena naloga je primarna socializacija otrok, kamor vključujemo razvijanje občutja lastne vrednosti, razvoj odnosa do avtoritete, oblikovanje vrednostnega konsenza, vedenje in ravnanje posameznika in drugo. Odklonsko vedenje otrok je lahko odvisno od tega, koliko jim starši izkazujejo ljubezen, kako zagotavljajo disciplino in nadzor v domu ter družinska (ne)povezanost. Vprašanje je torej, koliko družinska struktura in družinski procesi vplivajo na otroka. Raziskave so pokazale, da so dejavniki družinskih procesov pomembnejši od dejavnikov družinske strukture. Razveza in ločitev staršev na primer posredno in šibko vplivata na delikventnost otrok, močna povezanost in intenzivna interakcija pa zadržujeta deviantnost.

Tomori (2000, 98–103) navaja neposredno povezavo med razvojem delikventnega vedenja z razmerami in odnosi v družini:

- Samospoštovanje in samopodoba

Odvisni sta od dogajanja v družini. Če so v njej pogosti spori in je otrok večkrat neupravičeno kaznovan, ponižan in žaljen, težko razvije dobro samopodobo. V družini se ne čuti ljubljenega in sprejetega, zato se ne sprejme sam. Z vstopom v širši socialni prostor si zato močno prizadeva zavzeti vlogo, v kateri ne bo žrtev. To velikokrat dosežejo tako, da so sami nasilni.

- Odnos do avtoritet

Odnos do avtoritet se razvija v funkcionalni družini, kjer starši zavzamejo svoj položaj, otroka grajajo, hvalijo, mu pomagajo in ga spodbujajo. Otrok na podlagi tega gradi zaupanje v druge ljudi in vase. Večina mladih prestopnikov ni deležna takšnega odnosa. Avtoritete jih predvsem kaznujejo, ponižujejo, omejujejo in jim nekaj prepovedujejo. To je vzrok, da v otroku raste želja po kljubovanju in upiranju.

- Slabo obvladovanje stresa

Mladostno obdobje je polno frustracij in preizkušenj, s katerimi se mora spopadati mladostnik. Veliko lažje prestanejo to obdobje s pomočjo staršev, ki jih spodbujajo in jim pomagajo. V družini, kjer je nekdo postal prestopnik, se starši niso ukvarjali dovolj z otrokom, niso mu dali občutka sprejetosti in so ga ob neuspehih celo kaznovali, namesto da bi ga bodrili. Veliko teh staršev se v stresnih okoliščinah tudi samih zateče k alkoholu in nasilnosti.

- Družina v težkih bivanjskih in socialnih razmerah

Družina, ki ima težave pri vključevanju v okolje, težko spodbudi osebni razvoj otroka in njegovo vključitev v širši socialni prostor. Težava je še večja, če gre za selitev iz popolnoma drugačnega okolja s popolnoma drugačnim sistemom vrednot. Mladostnikom so te tuje in jih ne sprejmejo za svoje. V socialno siromašni in prikrajšani družini vlada kronično nezadovoljstvo. Nakopiči se stres in družina ni sposobna opravljati svoje vloge, izpolnjevati potreb družinskih članov.

- Neustrezen lik starša:

- oče

- Odsotnost starša je hkrati odsotnost avtoritete in vzora. Sin potrebuje očeta, da tako gradi svojo možatost, hči pa sprejme lik neogrožajočega moškega.
- Agresiven oče je vzor otroku in ta ga posnema ter svoje težave rešuje z agresijo in nasiljem, ker si to upa. Svoj upor prenašajo tudi na zunajdružinske like, v katerih vidijo možnost nevarne avtoritete.
- Alkoholiziran in impulziven oče ne spodbuja k vztrajnosti in strpnosti. Nepredvidljivo vedenje pa vzbuja pri otroku negotovost, strah in pričakovanje nečesa hudega.
- Oče, ki se ne vključuje v širše socialno okolje, ne more svojim otrokom dajati vzora za pravilno vedenje v odnosu z drugimi. Otrok tako tudi ne ve, da je zunanji svet prostor, v katerega je zanimivo in prijetno vstopiti.

- mati

- Nemočna, pasivna in depresivna mati družini ne kaže pozitivnega odnosa do življenja. Otrokom se takšna mati smili in se bojijo, da bi ji bili podobni.
- Brezpogojno zaščitniška mati spodbuja pri otroku razvoj narcizma in prepričanje, da mu je ves svet nekaj dolžan. Takšen otrok je velikokrat razvajen, dobi vse, kar si želi, in se ni pripravljen odpovedovati ničemur.
- Dominantna in oblastniška mati otroku ne dopusti razviti trdnega ega, da bi sam premagoval ovire. Otrok se ne počuti upoštevanega in pomembnega, kar pozneje povzroči deviantno vedenje. (Tomori 2000, 98–103)

4.3.2 ŠOLA

Poleg svoje glavne naloge, izobraževanja, ima šola tudi vlogo sekundarne socializacije. Šola je družbena ustanova, kjer se otrok prvič sreča s formalnimi odnosi. Posameznika in njegove sposobnosti prvič ocenjujejo.

Šola kot institucija je postala sčasoma storilno naravnana. Potrebe otrok in njihova moralna vzgoja nista več pomembni. Šola reproducira neenakost, zato so nekateri otroci še posebno

izpostavljeni stresnim šolskim vplivom, ker njihove učne sposobnosti ne zadoščajo pričakovanjem šole.

Šola lahko nasilno vedenje vzdržuje, pospešuje ali ustvarja.

- Prevelika storilnostna naravnost šole spodbuja tekmovalnost. Številni učenci niso kos zahtevam šole, zaradi neuspeha izgubijo voljo do učenja, kar pa velikokrat preraste v odpor in nasilno vedenje.
- Neugodni odnosi med otroki lahko povzročijo vrstniško nasilje, gre za pretep, posmeh, ustrahovanje in drugo.
- Nezmožnost gibanja in zaprtost v enem prostoru otroku ne omogočata sproščanja svojih napetosti. (Tomori 2000, 98–103)

Vloga socialnih dejavnikov v šoli:

a) Ogrožajoči (rizični) dejavniki v šoli so:

- neustrezno šolsko ozračje,
- nejasna šolska pravila,
- učni neuspeh,
- zamenjevanje šole,
- izostajanje od pouka,
- izključitev iz šole ...

b) Varovalni socialni dejavniki so:

- pozitivne šolske izkušnje,
- dober učitelj,
- učna uspešnost,
- uspešnost v interesni dejavnosti,
- sprejetost v skupini vrstnikov,
- dobri trenerji,
- uspeh v športu ...

Različne študije so pokazale, da je večina antisocialnih otrok v šoli neuspešnih, saj šolske zahteve jemljejo ležerno, za naloge porabijo malo časa in tudi med poukom ne sodelujejo. In ker v šoli niso uspešni in niso dobro sprejeti med sošolci, se dogaja, da postanejo depresivni in so slabo razpoloženi. Vse to se potem pokaže kot začarani krog, saj depresivni otroci nimajo ustrezne motivacije za šolsko delo in učenje, niti za vzpostavljanje pozitivnih stikov s sošolci ali sovrstniki.

»Osebe, ki so občutljivejše že zaradi osebnostnih lastnosti in negativnih izkušenj v družini, so tudi občutljivejše za negativne družbene pojave v svojem okolju. Neurejene družbene razmere lahko vodijo celo v samomore, in sicer predvsem tiste osebe, ki ne zmorejo utrditi svoje socialne vloge in ne dobijo dovolj pozitivne podpore v okolju, ker jim jo tako okolje pač ne more dati.« (Pušnik 1999, 18)

4.3.3 VRSTNIKI

V mladostništvu se vsi mladi spopadajo z iskanjem svoje identitete. V tem vmesnem obdobju se zato zatečejo v skupino vrstnikov s podobnimi težavami. Gre za skupino mladih, ki imajo svoje skupne vrednote in pravila vedenja, skupne interese in težnje.

Odnosi in življenje med vrstniki imajo za razvoj samopodobe slehernega mladostnika ogromen pomen, hkrati pa jim daje zaščito pred negotovostjo. Če se posamezniku s svojim vedenjem uspe prilagoditi okolju in se vanj vključiti, razvija pozitivne odnose z ljudmi. Daje mu občutek pripadnosti, ki odganja dvome o sebi in ga osrečuje.

Kolikor bolj je mladostnik negotov vase, toliko bolj se je pripravljen prilagoditi pravilom skupine, kar pa okrepi še z zunanjimi znamenji pripadnosti, kot so slog oblačenja, izbiranje glasbe in drugo. Če ne sprejme podobe svoje skupine, je v nevarnosti, da bo neopažen in nepriznan.

Pri utrjevanju občutja pripadnosti in varnosti se skupina poslužuje stereotipizacije svojih članov. Nestrpnost do vseh, ki so drugačni, je znamenje bojazni za svojo identiteto. (Tomori 1985, 37)

4.3.4 MEDIJI

Znano je, da imajo knjige, časopisi, filmi in druga sredstva množične komunikacije pomembno vlogo v procesu odraščanja oz. oblikovanja osebnosti, v pozitivnem in negativnem pomenu. Prve raziskave medijskega nasilja so se začele v dvajsetih letih tega stoletja, čeprav medijsko nasilje že 150 let buri duhove javnosti. Gre predvsem za strah, da televizijsko nasilje pripomore k naraščanju kriminala in družbeno nespremenljivega vedenja med gledalci, še posebno mladimi. Nekatere longitudinalne raziskave, ki so spremljale razvoj posameznika od otroštva do adolescence, so odkrile signifikantno korelacijo med pogostostjo gledanja filmov z nasilno vsebino in nasilnim vedenjem mladih (Mummendey v Ule, 1994, 159). Vloga medijev je posebno pomembna pri socializaciji mladostnikov, ko modele staršev, učiteljev zamenjajo zvezdniki in heroji množičnih medijev, vedenje, ki ga mladostniki prevzamejo, pa postane agresivno (Ule 1994, 159). Pogosto gledanje nasilnih scen poveča pripravljenost gledalcev, da se vedejo agresivno, in povzroča povečano neobčutljivost za agresivnost.

Fantazije o nasilju, ki jih sproži gledanje nasilnih scen na televiziji, zmanjšajo agresivnost v stvarnosti. Imaginacije nasilja zmanjšajo potrebo po dejanski agresiji. (Ule 1994, 160)

Poznamo štiri mehanizme, ki se nanašajo na vpliv televizije (Bašič Hrvatini 1995, 38):

1. *Mehanizem vzburjenja*. Ta mehanizem se ne more omejiti le na programe z nasilno vsebino, ker je tudi pri drugih vsebinah (seks, humor ...).
2. *Mehanizem sprostitve*. Gledanje nasilja na televiziji lahko vpliva na uporabo nasilja v stvarnosti, še posebno, če je mogoče pri osebi opaziti tudi nekatere druge psihološke mehanizme, ki proizvajajo nasilno ravnanje.
3. *Mehanizmi posnemanja*. Pri tej hipotezi gre za to, da gledalci, še posebno otroci, uporabljajo televizijo in junake kot model za usklajevanje lastnih vzorcev vedenja.
4. *Neobčutljivost*. Na podlagi te hipoteze ponavljajoče se nasilje na televiziji vodi v redukcijo v čustvenih odporih do nasilja na televiziji in na povečano sprejemljivost nasilja v vsakdanjem življenju.

Vse predstavljene teze kažejo, da razmerje med nasiljem v medijih in agresivnim vedenjem še zdaleč ni preprosto. Ali nasilje v medijih sproža agresivno vedenje, je odvisno predvsem od tega, kako osebe doživljajo dogodek v mediju.

4.3.5 PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA

Prosti čas je v sodobni industrijski družbi čedalje bolj tudi čas, ki ga posameznik uporablja za lastno regeneracijo, druženje in vzdrževanje socialnih mrež, ki so posamezniku nujna opora v življenju.

Čeprav je prosti čas razdrobljen na veliko majhnih in skoraj nepovezanih drobcev, ima globok pomen, ker poteka v tem času neformalna socializacija. Nekateri načini neformalnega preživljanja prostega časa so čedalje manj zaželeni in upadajo. Starši in odrasli se čedalje bolj zavedajo nevarnosti, v kateri se lahko znajdejo njihovi otroci, ki preživljajo svoj prosti čas v neformalnih skupinah vrstnikov. Da bi se izognili takšni nevarnosti, starši zagovarjajo organizirano preživljanje prostega časa. Nekateri otroci imajo preživljanje prostega časa celo preveč organizirano, tako da »pravega« prostega časa sploh nimajo. Mladi si želijo biti v prostem času z vrstniki, prijatelji. To pomeni tisto družbo, v kateri se počutijo dobro in v kateri so najbolj razumljeni. (Bajzek 2003, 159)

Kadar postane življenjski slog posameznika ali skupine pust in prazen ter se delo spremeni v utrujajočo rutino in družbene odgovornosti izgubijo svoj pomen, verjetno postane prosti čas pomembnejši, vendar manj pomenljiv. (Ule 2000, 21)

4.3.6 BIOLOŠKI DEJAVNIKI

S pojavom osebnostnih motenj, meni Pušnik (1999, 11), so povezani biološki, psihološki in socialni dejavniki. Kadar delujejo tako, da povzročajo pojav motenj, jih imenujemo rizični dejavniki, če pa delujejo tako, da preprečujejo pojav motenj, jih imenujemo varovalni.

Biološki dejavniki so predispozicije za pojav motenj. Ugotavljamo jih s pomočjo genetičnih študij ali jih identificiramo kot biološke značilnosti.

»Da je vpliv bioloških dejavnikov velik, dokazujejo tudi ugotovitve, da se nekatere osebnostne značilnosti ali dimenzije pojavljajo v vseh kulturah in da se nekatere lastnosti povezujejo s specifičnimi biološkimi značilnostmi (krvno skupino, nivoji nevrokemične dejavnosti...).« (Pušnik 1999, 11)

4.3.7 TEMPERAMENT

Biološke dejavnike v osebnosti lahko spoznamo, če jih opazujemo s pomočjo značilnosti posameznikovega temperamenta. Iz različnih študij razvoja posameznika, ki so trajale več let, je razvidno, da temperament oblikuje razvoj osebnosti od otroštva do odraslosti.

Ekstremne oblike težavnega temperamenta vplivajo na pojav različnih motenj pri posamezniku. Ko v študijah govorijo o težavnih oblikah temperamenta, s tem zajemajo oblike vedenja, kot so pogostejše, intenzivno izkazovanje negativnih čustev, negativno odzivanje na nove okoliščine in neznane osebe, pogostejša brezbržnost in neizpolnjevanje zahtev staršev, odločilni »ne« zahtevam staršev in drugih odraslih oseb.

Otrok s takšnim temperamentom se npr. pogosto znajde v okoliščinah, ko so težave (nevarnost, nesreča, poškodbe) mogoče, čeprav se ne zgodijo vedno. Matere takšnih otrok pogosteje uporabljajo besede opozoril in prepovedi. Takšnega otroka spodbudijo materini odzivi k odporu ali brezbržnosti prepovedi (negativnega nadzora), zato še vztraja ali spet vstopa v nevarnejše okoliščine in ob tem izkazuje še negativna čustva (vpije, se jezi, odgovarja...). (Pušnik 1999, 11)

4.3.8 SPOL

Pušnik (1999, 11), ima v svoji knjigi prikazano obsežno študijo o razlikah med spoloma v agresivnosti, hiperaktivnosti in poštenosti. Ugotovitve so naslednje.

Bolj kot dekleta so v stikih z vrstniki agresivni fantje, kar se vidi že v predšolski dobi, pa tudi pozneje. Agresivnost se kaže predvsem v besedni in telesni obliki. Razlike med spoloma se pokažejo že v zgodnjem otroštvu.

Zaradi hiperaktivnosti je koncentracija slabša, kar se potem pokaže pri slabšem učnem uspehu, vse to pa je bolj značilno za fante. Od njih pričakujemo, da se bodo ubranili pred napadom, fante, ki jim ni do pretepanja vrstniki, pa označijo za »reve«. Zato je za fante bolj značilna neposredna agresija (fizične grožnje), za dekleta pa bolj posredna, kot sta opravljanje in socialna izolacija. (Lamovec 1978, 61)

Za dekleta je značilno, da prej priznajo prekrške kot fantje. Pri dekletih, ki se vedejo nasilniško, največkrat ugotovijo težave s sprejemanjem svoje spolne vloge. Nasilniško vedenje pri dekletih ima globlje temelje in je kompleksnejše kot pri nasilnih fantih. (Pušnik 1999, 30)

5 VRSTNIŠKO NASILJE V ŠOLI

Šola je ustanova, ki ima svojo sestavo, vrednote, cilje, pravila. V njej so ljudje v nekem odnosu in po njih se navzven kaže ozračje šole. Najpomembnejši cilj šole je učenje, ki poteka v dialogu, zato so dobri medsebojni odnosi poglobitveni. Učitelj je nosilec vzgojno-izobraževalnega procesa in ima zelo zahtevno nalogo, saj se mora prilagajati novim zahtevam, npr. kako se usposobiti za delo v razredu, kako uvesti drugačne medsebojne odnose, odprto komunikacijo, kako preseči stare vzorce vedenja in pridobiti nove, uspešnejše. Vse to so najpomembnejša vprašanja današnje šole. Pokažejo se s proučevanjem oziroma merjenjem šolskega ozračja in hkrati šolske kulture. Ozračje kaže počutje učiteljev in učencev ter kakšni so odnosi med njimi. Vse to je splet dejavnikov, po katerih se razlikujejo delovanja šol med seboj. Glede na šolsko ozračje lahko napovemo tudi, kako uspešna je in bo v prihodnosti neka šola.

Ljudje, ki so vključeni v določeno ustanovo, v tem primeru šolo, jo dojemajo različno. Nekateri so zadovoljni, drugi malo manj, tretji sploh ne. Vse to je odvisno od posameznikovega pričakovanja. Če se izpolni, se v šoli dobro počutijo, pravijo, da je ozračje

dobro, in nasprotno, če mislijo, da niso cenjeni in njihovo pričakovanje ni izpolnjena, jo zaznavajo kot slabo. (Brander 2003, 16)

Oblike nasilja, ki jih najpogosteje najdemo v šolah, so fizične in psihološke in se ponavadi zgodijo hkrati. Največkrat se nasilje v šolah naslanja na otroke, ko gre za nasilje med otroki, vendar pa tudi učitelji niso izključeni, saj tudi oni izvajajo nasilje nad otroki, le ne tako pogosto. Oblike nasilja, ki jih povzročajo otroci v šolah, so največkrat ustrahovanje, spolno nasilje in nasilje na podlagi spola, pretepanje na hodnikih, skupinsko nasilje, tudi napadi z orožjem. Problem nasilja dobiva širši pomen, saj je tehnologija tista, ki omogoča nove oblike »bullyinga«(ustrahovanja in trpinčenja), in že osnovnošolski otroci uporabljajo internet in mobilne telefone in tako dobiva tudi bullying nove izraze, kot npr. »cyber-bully« in »cyber-bullying«. (Pinheiro 2006, 111–119)

»Spoštovanje telesne integritete oziroma telesne nedotakljivosti je predpogoj za nemoteno uresničevanje praktično vseh ostalih pravic. Telesna nedotakljivost je lahko ogrožena tudi v šoli. Žal je sodoben učenec še vedno bolj elementarno ogrožen od drugih učencev oziroma vrstnikov in tudi t. i. tretjih oseb. Včasih, čeprav redko, tudi s strani učiteljev.« (Novak 2004, 158)

Zabukovec Kerin (2002, 104), definira vrstniško nasilje kot:

- namerna,
- ponavljajoča se uporaba,
- fizičnega, psihičnega ali ekonomskega nasilja,
- povzročitelja nad drugim otrokom ali mladim,
- podobne ali enake starosti.

Včasih se govori o vrstniškem nasilju tudi, kadar gre za enkraten dogodek, ali če je očitna razlika v telesni ali psihični moči med povzročiteljem in žrtvijo, ki nista v prijateljskem odnosu. O očitni razliki v moči govorimo, kadar je povzročitelj nasilja večji, telesno močnejši in bolj uveljavljen v skupini. Na skupinsko mnenje in njihov odnos do žrtve lahko vpliva, kadar ima sposobnost ustrahovanja. Vedeti pa moramo, da vsak pretep ali prepir med otroki in mladimi ni vrstniško nasilje.

»Na znanje moramo vzeti tudi, da je vrstniško nasilje možno v vseh starostnih skupinah, tudi med odraslimi, ki se lahko dogaja tudi v kolektivu neke šole. Namen vrstniškega nasilja je prestrašiti, prizadeti žrtev in povečati občutek moči nasilneža.« (Zabukovec Kerin 2002, 105)

5.1 RAZLIČNE OBLIKE VRSTNIŠKEGA NASILJA

Kot ločimo več oblik nasilja, ločimo tudi več oblik vrstniškega nasilja, ki jih Zabukovec Kerin (2002, 106) opredeli kot:

- Telesno nasilje (odrivanje, brcanje, boksanje, klofutanje, lasanje, pljuvanje, zapiranje v omare, omejevanje gibanja...).
- Verbalno nasilje (žaljivke, žaljivi vzdevki, razširjanje lažnih govoric, pisanje žaljivih stvari po zidovih ali straniščih...).
- Psihično nasilje (izločanje, osamitev, grožnje, žaljive kretnje, ustrahovanje, trpinčenje, nacionalizem, seksizem...).
- Izsiljevanje ali ekonomsko nasilje (zahteva po denarju ali drugih materialnih dobrinah; povzročitelj zahteva, da mu žrtev piše domače naloge, pomaga goljufati pri preizkusih znanja, da ne pove o vandalizmu, ki mu je bil priča...).

Otipavanje in izsiljevanje spolnih aktivnosti ne spadata pod obliko vrstniškega nasilja, čeprav veliko ljudi zmotno misli da, vendar zaradi specifičnih značilnosti, kot so vloga spola in posledice pri žrtvah, spada to v »posebno poglavje« o spolnem nasilju.

5.2 KJE SE NASILJE DOGAJA

Večina vrstniškega nasilja se zgodi v šoli, njeni okolici, na poti v šolo ali iz nje. Včasih so si pred nasiljem zaposleni zatiskali oči, zdaj ga želijo čim bolj odkrivati in zagotavljati učencem varno okolje za učenje in preživljanje prostega časa. Johnson (1998) ugotavlja, da se v šolskem prostoru velikokrat zgodi, da močnejši otroci ustrahujejo šibkejše in se lotijo vsakogar, ki se jim zdi drugačen od njih, ima nenavadno ime, govori drugačen jezik, je suh,

ali debel... V šoli so prostori, ki so najbolj nevarni in »skriti« in tam se nasilje največkrat dogaja (Aničić 2002, 106–107):

- stranišča
- jedilnica
- šolsko igrišče
- hodniki
- garderoba

5.3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA POJAV NASILJA V ŠOLI

Dejavniki nasilja so opisani na splošno že v prejšnjem poglavju, v tem pa so dejavniki, ki vplivajo na pojav nasilja v šoli.

Na pojav nasilja v šoli vplivajo različni dejavniki, nekateri so zunanji, na primer socialno okolje, družbene spremembe, ali notranji, ki jih ustvarja šola sama, razlaga Verbnik Dobnikar (2002, 35). Vsak posameznik prinaša v šolo lastne izkušnje sobivanja, katerih del so velikokrat izkušnje z nasiljem v okolju ali družini.

Za šolo je zelo pomembno, koliko pozornosti vodstvo in učiteljski zbor namenjata kakovostni organizaciji dela in ozračja na šoli. Če so razvili izrazito storilnostno in tekmovalno ozračje, visoko zahtevo po poslušnosti in podrejenosti in se ne iščejo individualne rešitve in poti, se ustvarja tudi več napetosti. Nejasne meje in zahteve ali slabo sklepanje in uresničevanje dogovorov lahko povzročajo napetosti, ki sprožajo več konfliktov med učitelji in učenci ali med učenci.

Ni nepomembno, še več, zelo je pomembno, kakšen je razpored prostora v šolski zgradbi. Prostor z veliko nepreglednimi koti in ozkimi hodniki omogoča več prikritega nasilja. Šola lahko z ustrezno preureditvijo prostora nasilja precej zmanjša.

5.4 DEJAVNIKI, KI PREPREČUJEJO POJAV NASILJA V ŠOLI

Na preprečevanje nasilja v šoli pomembno vplivata pripravljenost in sposobnost učiteljev, da jasno obravnavajo vsako obliko nasilja: vrstniško nasilje, nasilno vedenje do učiteljev in šolske lastnine. Ustrezen in takojšen odziv lahko zmanjšuje obseg pojava, saj ga lažje zavremo, dokler je na začetku. Zelo pomembno je tudi stališče staršev in učencev do nasilja. Šola mora jasno zagovarjati stališče nenasilne kulture.

Sanders (1999, 4) pravi, da nekateri ljudje ustrahovanja ne jemljejo dovolj resno, ustrahovalci pa se ponavadi lotijo koga, ki se ne upira in za katerega mislijo, da ne bo nikomur povedal. Včasih ustrahovalci govorijo, da se le šalijo in da je le igra, vendar je vsako dejanje, ki povzroča drugemu bolečino ali strah, resna stvar, zato se ne sme nadaljevati.

»Ustrahovalcem je treba pomagati, da razumejo, kaj s takšnim vedenjem povzročajo drugim in kako se ti ljudje počutijo.« (Sanders 1999, 18)

Za preprečevanja nasilja v šoli je pomembno delovanje celotnega sistema, posameznikovo prizadevanje se brez podpore sistema razblini kot kaplja v morju, meni Verbnik Dobnikar (2002, 35). Zato se morata za razvijanje pozitivnega šolskega ozračja in podporo nenasilnemu reševanju konfliktov odločiti vodstvo in celoten učiteljski zbor, ki ju podpirajo starši. Pomembno je, da si vsaka šola oblikuje lastno strategijo preprečevanja nasilja.

Pri preprečevanju nasilja v šoli je izredno pomembna vloga učitelja, saj vključuje delo s posameznimi učenci in skupino. Delo s celotnim oddelkom je zelo zahtevno, saj mora razrednik zaznati potrebe skupine ter izbrati in uporabiti različne načine in metode dela, s katerimi poskuša vplivati na razvoj dobrih odnosov v skupini. Dobri odnosi med učenci, spodbujanje medsebojne pomoči, sodelovalno učenje so najboljši načini preprečevanja nasilja med učenci. Učitelj naj bi zaznaval stike med učenci in poskrbel, da se tudi bolj osamljeni ali celo izolirani učenci vključujejo v skupino, ter se trudil razvijati občutek pripadnosti oddelku in strpnost med učenci.

Razrednik sodeluje s starši, vodi roditeljske sestanke in ima individualne, tudi svetovalne pogovore s starši ali s starši in otrokom hkrati. Na razrednika se starši obrnejo, kadar ima

njihov otrok težave in so te povezane z nasiljem doma ali v šoli. Včasih otrok odkrije razredniku, da je žrtev nasilja v družini. Takrat postane razrednik otrokova zaupna oseba. Razrednik sodeluje z drugimi učitelji in svetovalno službo, jih obvešča o dogajanju v oddelku in je hkrati oseba, ki otroku izreka vzgojne ukrepe. Razrednik je ponavadi tudi prvi, ki obravnava problem nasilja, se pogovarja z učenci in njihovimi starši. Kadar je treba, vključi v pogovor svetovalno službo. Vpliv razrednika na otroke je lahko zelo velik. (Verbnik Dobnikar 2002, 39)

Na razredni stopnji preživijo učenci veliko časa le z enim učiteljem oziroma dvema, če so vključeni tudi v podaljšano bivanje. Učitelj učenca dobro pozna, saj ga vidi v različnih okoliščinah, pozna njegove močne točke ter tudi odzivanje ob neuspehih in različnih drugih položajih. Pomembno je, da je učitelj pozoren na razvoj socialnih odnosov v razredu in na odzivanje posameznih učencev.

Navadno se že zelo zgodaj pokaže, kateri otroci imajo težave pri ustvarjanju pristnih odnosov z vrstniki, kateri se znajo uveljavljati le z uporabo moči, ne upoštevajo pravil in ne poznajo meja. Razlogi, da tega ne znajo, so različni. Lahko gre za razvojne težave, težave v družini, neustrezne vzgojne prijeme staršev ali pripadnost subkulturnemu okolju. Zato je zelo pomembno, da učitelj že v najzgodnejšem obdobju šolanja nameni veliko časa razvijanju prosocialnega vedenja in se pravočasno ter ustrezno odzove na pojav agresivnega vedenja pri otroku. Šola je lahko za otroke močan varovalni dejavnik, če živijo v težkih družinskih in socialnih razmerah. Predvsem pa je pomemben socializacijski prostor, kjer se otroci lahko naučijo socialnih spretnosti in veščin. Učitelj naj sodeluje s starši, šolsko svetovalno službo in drugimi institucijami, ki lahko pomagajo otroku in družini. (Verbnik Dobnikar 2002, 39–46)

Seveda lahko uporabi učitelj šolsko situacijo in svoje znanje o učencih različno, s čimer lahko pomaga nasilnežem in žrtvam pri iskanju ustreznjega vzorca odzivanja. Učitelj lahko naloži otroku, ki je žrtev, da skupaj z učencem, ki je bolj priljubljen, izpelje neko nalogo, ki je za oddelek zelo pomembna, potem pa rezultate tudi predstavi. Severnoameriška raziskava je pokazala, da lahko s takšnimi ukrepi povečamo priljubljenost manj priljubljenih učencev. Učitelj mora biti seveda previden pri izbiranju nalog, tako da se učenec, ki je žrtev, ne bi znašel v položaju, ki ga ne bi zmož obvladati. V takšnih primerih bi lahko nastali rezultati, ki bi bili prav nasprotni od tistih, ki jih nameravamo doseči.

Odpravljanja te težave se lahko učitelj loti tudi drugače, npr. neformalno sodeluje z nekaj prijaznimi učenci, ki ne sodelujejo pri trpinčenju. Zelo ugodno je, če so ti ključni učenci pripravljene izkazovati aktivno nestrinjanje s trpinčenjem, npr. tako, da žrtev nekoliko zavarujejo ali odvrnejo nasilneža od njegovih slabih namer. (Olewus 1995, 59)

5.5 ZNAČILNOSTI VPLETENIH V NASILJE MED VRSTNIKI

5.5.1 ZNAČILNOSTI ŽRTEV

Pušnik (1999, 84) opisuje tipično žrtev kot telesno šibkejšo in takšno, ki kaže več tesnobe in negotovosti kot drugi učenci. Žrtve so pogosto previdne, občutljive in mirne in se, kadar jih drugi učenci napadejo, pogosto odzovejo z jokom, nemočno jezo in umikom. Žrtve trpijo zaradi nizke stopnje samospoštovanja in imajo nasploh slabo samopodobo. Zdi se jim, da niso uspešne, počutijo se neumne, ponižane, nepriljubljene, zapuščene in osamljene. Pogosto so v zadregi in jih je sram. Počasi začnejo celo sprejemati nasilje nad njimi kot nekaj, kar si zaslužijo.

Žrtve so v šoli osamljene in zavrnjene, včasih celo izolirane. Navadno nimajo niti enega prijatelja v oddelku. S svojim vedenjem ne napadajo in ne zafrkavajo, zato ni mogoče razložiti trpinčenja kot posledice izzivanja vrstnikov. Ne razumejo, zakaj so trpinčene, in ne vedo, kako naj se vedejo, da bi bile sprejete. Imajo občutek, da o svojih težavah ne morejo spregovoriti, občutijo tudi nemoč in neučinkovitost. Med vrstniki se telesno in besedno težko uveljavljajo. Pogosto se bolje razumejo z odraslimi.

Med domačimi se dobro počutijo, z družinskimi člani imajo dobre odnose. Nekateri podatki tudi kažejo, da so trpinčeni dečki v primerjavi z večino drugih imeli tesnejše in boljše odnose s starši, predvsem z materami. Za takšne odnose bi lahko včasih rekli, da so pretirano zaščitniški. Predvidevamo lahko, da so takšna nagnjenja k pretirani zaščiti lahko vzrok in posledica trpinčenja v šoli. (Pušnik 1999, 84)

Žrtve so intelektualno povprečne, njihov šolski uspeh je lahko dober, povprečen ali slab, a do šolskega dela imajo na splošno pozitiven odnos. Žrtve imajo do nasilja in uporabe nasilnih sredstev negativno stališče. Taka žrtev lahko rečemo je oziroma jo označimo kot pasivno ali podredljivo žrtev. Pasivne žrtve s svojimi stališči in vedenjem signalizirajo drugim, da so šibki, nebogljeni, negotovi, ničvredni posamezniki, ki se v primeru napada ali žalitve ne bodo branili. (Pušnik 1999, 84–85)

Starši trpinčenih dečkov so v pogovorih povedali, da so njihovi otroci že v zgodnjem otroštvu kazali več previdnosti in občutljivosti. Dečki s temi značilnostmi imajo težave pri uveljavljanju med vrstniki. Obstajajo torej utemeljeni razlogi za prepričanje, da so te značilnosti pripomogle, da so postali žrtve trpinčenja. Očitno je, da je ponavljajoče se nadlegovanje vrstnikov večinoma povečalo tesnobo, negotovost in splošno negativno ocenjevanje samih sebe. Druga vrsta žrtev poleg pasivnih so izzivalne žrtve, za katere je značilna kombinacija tesnobe in nasilnega vedenja. To so ponavadi tisti učenci, ki imajo pogosto težave z zbranostjo in se vedejo tako, da lahko povzročajo razburjenost in napetost pri ljudeh, ki jih obdajajo. Nekateri med njimi so hiperaktivni. Zanje je značilno, da se burno odzivajo že na nizke dražljaje, slabo se obvladujejo in ne znajo pravilno oceniti socialne okolice. Braniti se poskušajo v vsakem položaju, kadar jih kdo napade, užali ali pa niti to ne, so venomer v »opoziciji«, vendar pri tovrstnih napadih niso najuspešnejši. Pogosto se dogaja, da njihovo vedenje moti druge učence v razredu. Pogosto so agresivne oblike vedenja teh učencev le odziv na nenehno izzivanje žrtve. Nekatere izzivalne žrtve poskušajo tudi trpinčiti šibkejša učence. (Pušnik 1999, 84–86)

V povzetkih ugotovitev raziskave, ki jo je opravila Mojca Pušnik (1999, 83), so žrtve opisane, kot da so razdvojene v odnosih do staršev. Po eni strani so nanje navezane, se ob problemih z njimi pogovarjajo, na drugi strani pa imajo občutek, da se jih starši sramujejo in da imajo raje sorejence. Včasih se počutijo, kot da so manjvredni člani družine.

S šolo, ki jo obiskujejo, žrtve niso zadovoljne. Menijo, da jih sošolci ne sprejemajo radi medse, zato so večkrat potrte, osamljene in občutijo strah. Do šole in šolskega dela imajo sicer pozitiven odnos, vendar so učno manj uspešne, saj imajo majhno samozaupanje v svoje zmožnosti. Pogosto so napete, nezadovoljne, težko se obvladujejo. Zaskrbljene so za svoje zdravje in telesni videz. Menijo, da so neustrezno razvite, nepriljubljene in imajo veliko težav s spolno samopodobo, zato težko vzpostavijo stike z drugimi, pri tem so zelo previdne in

nezaupljive. So zaprte vase, zelo občutljive, raje so same kot v družbi vrstnikov. Čeprav večkrat občutijo jezo, je ne izražajo, okolju ne nasprotujejo. (Pušnik 1999, 83–92)

V večini primerov žrtve nasilja o svoji izkušnji težko spregovorijo, zato Ančić (2002, 110) predlaga, da je dobro poznati nekatera znamenja, ki lahko kažejo, da je učenec ali učenka žrtev vrstniškega nasilja:

- boji se prihajati v šolo ali odhajati iz nje, spremeni svojo vsakdanjo pot, zato zamuja, ali pa prihaja v šolo zelo zgodaj,
- na šolskih izletih je vedno v bližini učiteljice ali učitelja in se od njiju noče oddaljiti,
- starše prepriča, da jo spremljajo v šolo in čakajo na koncu pouka,
- začne neupravičeno izostajati od pouka,
- se zapre vase, začne jecljati, ima izredno slabo samopodobo,
- ima nepojasnjene modrice, odrgnine in druge poškodbe,
- odklanja pogovor ali si izmisli neverjetno zgodbo, da bi jo pustili pri miru,
- sama začne uporabljati nasilje nad mlajšimi in manjšimi otroki, svojimi mlajšimi bratci in/ali sestricami.

POGOVOR Z ŽRTVIJO

Nujno se je treba otroku ali mladostniku posvetiti, kadar opazimo več naštetih znamenj. Na pogovor se je treba pripraviti. Urediti je treba čas in prostor tako, da žrtve in starša nihče ne bo motil, in predvsem je pomembno, da otroka ne bo skrbelo, kaj si bodo mislile sošolke in sošolci, če bodo vedeli za srečanje. Otroku je treba dovoliti, da si za pripovedovanje vzame toliko časa, kolikor ga potrebuje, saj je zanj vsekakor izrednega pomena, da predstavi svoje doživljanje v celoti. Ko nam zaupa svoje težave in pove o svoji izkušnji nasilja, mu je nujno takoj povedati in tudi večkrat med pogovorom ponoviti, da absolutno ni kriv on. Povemo mu, da mu verjamemo, ne napadajmo storilca, recimo raje, da je nasilje prepovedano in da bomo naredili vse, kar je v naši moči, da se bo ustavilo. Posebna pozornost odrasle osebe je zelo pomembna za vsakega otroka in mladostnika, saj je odlično splošno preventivno dejanje. (Ančić 2002, 110–111)

5.5.2 LASTNOSTI NASILNEŽA

Pri tipičnem nasilnežu vidimo kot najopaznejšo značilnost njegovo agresivnost. Ti nasilneži so pogosto nasilni tudi do odraslih, do svojih staršev in učiteljev. Na splošno imajo nasilneži pozitivnejša stališča do nasilja in uporabe nasilnih sredstev kot drugi učenci. Nasilneži »morajo« obvladovati druge, njihovi odzivi so vročekrvni in burni, ne morejo pa se vživeti v druge in nimajo občutka krivde, vendar je zanimivo, da imajo pogosto dobro samopodobo. O sebi menijo, da so sposobni, vplivni, uspešni. Na vrstnike imajo vpliv, imajo pa tudi vodstvene spretnosti. V vsakem položaju se dobro znajdejo in imajo smisel za humor. (Pušnik 1999, 86–87)

»Deklice za razliko od dečkov uporabljajo manj opazne, potuhnjene oblike nadlegovanja, npr. obrekovanje, manipuliranje, izolacijo. Včasih rade pretiravajo, se hvalijo, vpijejo in dominirajo nad vrstnicami.« (Pušnik 1999, 87)

Pušnik (1999, 87) pravi, da imajo nasilneži izrazite potrebe po nadvladi in podrejanju drugih, radi se uveljavljajo z močjo in grožnjami. Včasih se le širokoustijo pred vrstniki o svojih dejanjih. Na splošno so nasprotovalni, ključovalni in agresivni do odraslih, lahko se jih odrasli tudi bojijo. Dobro se znajdejo, kadar se morajo »izmazati« iz neprijetnih položajev. Doma preživijo bolj malo časa, saj na družino navadno niso vezani, v družini so pogosti medsebojni konflikti. Več časa namenijo vrstnikom in preživljanju časa na cesti. So samosvoji, neodvisni, tudi starši jih ne nadzorujejo, kje in s kom so. V šoli niso ravno uspešni in delajo pod svojimi sposobnostmi, pa čeprav so intelektualno povprečni. Poudariti je treba, da nekateri učenci sodelujejo pri trpinčenju, a ne prevzemajo pobude. Te lahko označimo kot pasivne nasilneže ali privržence. Ta skupina nasilnežev je dokaj mešana po lastnostih in jo sestavljajo tudi negotovi in tesnobni učenci.

Nasilneže pogosto obkroža le majhna skupinica dveh ali treh prijateljev, ki jih spremljajo, podpirajo in jih imajo radi, saj so povprečno ali le rahlo podpovprečno priljubljeni. Vsekakor pa velja, da nasilneži niso nepriljubljeni toliko, kot to velja za žrtve. (Pušnik 1999, 86–88)

Nasilneži živijo v večjih družinah in v manj ugodnih bivanjskih pogojih, kjer se tudi slabo počutijo. Menijo, da jih starši ne marajo in ne razumejo, zato imajo do njih negativen odnos, ampak tudi starši so pogosto nezadovoljni z njihovim uspehom, so strogi in velikokrat se zgodi, da jih kaznujejo. Večina nasilnežev je zadovoljna s šolo, ki jo obiskujejo, vendar pa so

nezadovoljni s programom. Imajo negativen odnos do učiteljev in šole zaradi njihovih dvomov o svojih učnih sposobnostih. Zdi pa se jim, da so pri vrstnikih priljubljeni in cenjeni, zato se čutijo pomembne in priljubljene, so tudi zelo občutljivi in se bojijo, da bi bili ob ugled. V novem okolju se vedno dobro znajdejo, ravnajo se po lastnih željah in zahtevajo, da se jim drugi podredijo. Izražanje občutkov krivde jim je tuje, čeprav so nekoga prizadeli. So maščevalni, oškodujejo tudi najbližje. Izražajo zelo visoko telesno agresivnost, hitro so pripravljeni na telesne obračune, večkrat tudi uničujejo predmete in ob tem kričijo, grozijo in preklinjajo. Vedejo se tako, kot da jim za mnenje drugih ni mar, okolju radi nasprotujejo, kažejo nezaupanje in nenaklonjenost. Zlasti za pasivne nasilneže velja, da živijo v opoziciji z vrednostnimi ideali in so bolj kot drugi depresivni in pesimistični. (Pušnik 1999, 88–89)

POGOVOR S POVZROČITELJEM ALI POVZROČITELJICO

Pri pogovorih s povzročitelji ali povzročiteljicami vrstniškega nasilja bomo uspešnejši, če ne bomo pozabili njihovih glavnih potreb, ki so:

- moč,
- potrditev skupine,
- spoštovanje.

Če bi radi preprečili, da bi povzročitelji tudi v prihodnje uporabljali nasilje, moramo iskati načine, kako brez njega zadovoljiti njihove potrebe. Na tem mestu moramo misliti tudi na žrtve in opazovalce, na njihove občutke in varnost. Sporočilo, ki ga bomo dali, mora izražati nično strpnost do nasilja. Paziti je treba, da za našo komunikacijo ne utrjujemo njegove identifikacije z nasilneži. Mladi ne vedo, kaj bodo postali, vendar pa cenijo mnenja drugih ljudi, čeprav sami včasih trdijo drugače. Če jim sporočamo, da bodo postali nasilni kriminalci, ne bodo motivirani, da bi nas prepričali o nasprotnem, še več, začeli nam bodo verjeti. Najbolje bo, da izražamo zaupanje vanje in jim damo občutek, da lahko stvari rešijo še drugače, ne le z nasiljem. Naš cilj je nasproten – motivirati jih, da bi izbirali nenasilje. Nasilje je priučeno vedenje, zato se lahko naučijo tudi nenasilja. (Aničić 2002, 112)

5.5.3 LASTNOSTI NOSILCEV OBEH VLOG

V skupino nosilcev obeh vlog spadajo nasilneži in tudi žrtve ter imajo v večini primerov precej težav pri sklepanju prijateljstev in imajo posledično zato malo prijateljev, zato so raje sami. Tudi čas med odmori najraje preživljajo sami, nekateri celo ne marajo odmorov. Veliko se jih počuti osamljene in manj priljubljene od drugih sošolcev in res jih vrstniki ne sprejemajo, še manj kot nasilneže. Povzročanje težav drugim se večini ne zdi zabavno, a kar nekaj jih pri tem uživa. Tisti, ki so žrtve in nasilneži hkrati, so celo bolj telesno agresivni kot čisti nasilneži, vedno so pripravljeni na pretep in fizično obračunavanje in imajo veliko težav pri nadzoru svojih impulzov, razpoložen in fantazij. (Pušnik 1999, 89)

Nosilci obeh vlog živijo v večjih družinah in manj ugodnih stanovanjskih razmerah. Starši se bolj malo zanimajo zanje, so nezadovoljni z njihovim delom in uspehom, so nedosledni, strogi in tudi pogosto jih kaznujejo. Glede šole izražajo kritično mnenje, prav tako je njihovo mnenje glede programa in učiteljev. Njihovo mnenje glede njihovih ocen je, da so ocenjeni niže, kot si zaslužijo. Šola jim je v breme, prav tako delo in obveznosti. Znanje jim sicer ne pomeni veliko, vendar bi radi živeli lahkotno, brez obremenitev in odgovornosti. Zdi se jim, da jih vrstniki zavračajo in jih ne spoštujejo. Novemu okolju se težko prilagajajo, čutijo se negotove in težko sprejemajo odločitve, zato si želijo, da ne bi nikoli odrasli. So zelo vzkipljivi, napeti, neprijazni, radi se prepirajo. Do ljudi so sovražni, sumničavi, vendar pa jim ni vseeno, kaj si drugi mislijo o njih, zato se želijo pokazati v najlepši luči. (Pušnik 1999, 89–91)

Potrdimo lahko, da je skupina nosilcev obeh vlog posebna kategorija, ki se razlikuje od skupine žrtev in skupine nasilnežev. Od skupine žrtev se močno razlikuje v agresivnosti, pa tudi v družinskih razmerah (na teh področjih so podobni nasilnežem). Od skupine nasilnežev se močno razlikuje v čustvih, samopodobi in odnosu do šole (tu so bolj podobni žrtvam).

5.5.4 OPAZOVALCI

Seveda moramo opisati tudi tisto skupino vrstnikov, ki ne prevzema nobene od prej omenjenih vlog. Pušnik (1999, 91) razlaga, da je to skupina, ki po rezultatih številnih raziskav zajema več kot polovico, tudi do dveh tretjin otrok. Tudi to ni enotna skupina, saj

nekateri med njimi le opazujejo vrstniško nasilje in vanj ne posegajo, drugi se žrtvam smejujejo in s tem dajejo podporo nasilnežu, tretji pa poskušajo žrtev potolažiti ali jo celo braniti pred nasilnim vrstnikom.

Opazovalci se v družini dobro počutijo, menijo, da so sprejeti in upoštevani. S starši se dobro razumejo, ob problemih se z njimi lahko pogovarjajo, povedo jim tudi za svoje izhode in jim predstavijo prijatelje. Tudi sami bi si radi v prihodnosti oblikovali družino, podobno svoji sedanji. Starši spremljajo njihovo šolsko delo in so z njimi zadovoljni. Opazovalci so zadovoljni s programom in tudi šolo, ki jo obiskujejo. V njej se dobro počutijo in imajo do nje in učiteljev pozitiven odnos, radi se učijo. Menijo, da jih sošolci sprejemajo, in tudi sami stopajo v interakcije s konstruktivno naravnostjo. Zaupajo v svoje sposobnosti, prepričani so, da so lahko uspešni. Njihovo razpoloženje je dokaj stabilno, čustva izražajo okoliščinam primerno. Le redko občutijo napetost in strah, o sebi menijo, da so razmeroma zdravi in ustrezno razviti. Izražajo veselje in pozitivno naravnost do okolja, ljudem radi pomagajo, so dokaj odprti in prijazni. V novem okolju se dobro znajdejo in prilagajajo, pri vzpostavljanju stikov nimajo težav. Predvsem jim veliko pomeni, da drugi dobro mislijo o njih. (Pušnik 1999, 83–92)

5.6 BULLYING – NASILJE MED OTROCI IN MLADOSTNIKI

O nasilju se veliko govori, še posebno med mladimi, zato zanimanje za pojave nasilja raste, saj postajajo tudi dejanja čedalje okrutnejša. Še posebno je žalostno, da nasilje izvajajo čedalje mlajši, tako rekoč otroci.

»Dejstvo je, da smo vsi potrebni moralne in vzgojne reforme, ki nas bo prepričala, da moramo nasprotovati vsem oblikam nasilja.« (Erb 1997, 7)

Prve države, ki so začele proučevati vrstniško nasilje, so bile Skandinavija, Anglija in Japonska. Nasilje med mladimi je v svetu dokaj nova tema, proučevati so ga začeli, ko so v svetu odjeknili samomori otrok, ki naj bi jih vrstniki dlje časa trpinčili in niso videli drugega izhoda iz stiske kot samomor. Trpinčenje je trajalo dlje časa, izvajalo se je v šolskem prostoru, kjer bi ga zaposleni lahko opazili. Včasih so ga tudi opazili, vendar se nanj niso odzvali. Ti primeri so pripomogli k ozaveščanju ljudi in spodbudili več raziskav.

Za obravnavo določenih oblik nasilja med šolajočo se mladino je najbolj specifičen in pogosto uporabljen izraz bullying« ki ga različno prevajamo. Pri nas se uporabljata dva prevoda, in sicer ustrahovanje in trpinčenje. (Pušnik 1999, 34)

Pojav trpinčenja je težko definirati in meriti, zato pri njegovi obravnavi naletimo na velike težave. Trpinčenje je treba obravnavati v kontekstu socialnega vedenja, kjer sta žrtev in nasilnež vpeta v proces slabšega socialnega delovanja. Pri nasilnežu in žrtvi gre za vedenjski vzorec, za katerega je značilna omejena paleta odzivov na konfliktna položaja in postane sčasoma del otrokove osebnosti.

Različni avtorji se strinjajo, da pri bullyingu ne gre le za telesno nasilje. Pravijo, da ima lahko nasilje besedno, psihično in socialno obliko. Predvsem gre za na prvi pogled milejše oblike nasilja, ki je manj vidno, a je sistematično, dolgotrajno in ne dopušča obrambe. Takšno nasilje pogosto pušča hujše posledice, teže ga je prepoznati in se nanj učinkovito odzvati. Lahko rečemo, da imajo različne definicije naslednje skupne lastnosti:

- trpinčenje je tisto nasilje, ki se dogaja dlje časa,
- lahko je besedno, psihično ali fizično,
- vključuje neravnotežje moči med žrtvijo in napadalcem,
- žrtev se ne more braniti, občuti nemoč in strah.

Vrstniško nasilje je zelo zapleteno, nanj vpliva veliko dejavnikov. Ko obravnavamo otroško in mladinsko nasilje, se moramo zavedati tudi tega, da je to nasilje ponavadi odsev nasilja odraslih.

Bullying je prikrita dejavnost, saj nasilneži in tudi žrtve o tem molčijo, nasilneži zato, ker lahko nadaljujejo nasilje, žrtve pa je strah, ali ker še zmeraj velja, da je tožiti grdo. Največkrat odrasli niso navzoči, ko se nasilje dogaja, omeniti moram tudi, da se večkrat zdi, da odrasli ta pojav podcenjujejo, saj je pogosto mogoče slišati kakega starša, ki pravi otroku, saj ni tako hudo in bo že bolje, saj so tudi sami šli skozi to. Pogosto se zgodi, da odrasli nasilja ne zaznavajo več let, saj otrokovih stisk ne interpretirajo pravilno. Kar se zdi še posebno nesprejemljivo je, da v številnih kulturah od otrok pričakujejo, da bodo težave odpravljali sami. Bullying ostaja prikrita dejavnost, saj se počuti žrtev osramočeno, ponižano, noče

priznati sebi in drugim, da ni iznajdljiva in da se ne zna braniti. Za to so krivi tudi starši, saj se sramujejo otrok, ki niso uspešni v socialnih stikih, so nanje jezni, ker se ne znajdejo, hodijo domov raztrgani, ker »izgubljajo« potrebščine in drugo. (Pušnik 1999, 55–56)

Biti občutljiv za pojav vrstniškega nasilja torej pomeni:

- opaziti dogajanje,
- poslušati in slišati (kaj govorijo med seboj, kaj nam sporočajo),
- prepoznati klic na pomoč,
- prepoznavati oblike nasilja,
- prepoznavati lastnosti pojava in tistih, ki so vpleteni vanj,
- biti pozoren na dejavnike, ki delujejo kot rizični (npr. nepregledni hodniki, pomanjkanje nadzora, upad učnega uspeha, družinske težave učencev),
- biti pozoren na svoje vedenje, odzivanje, komunikacijo,
- dopoljevati znanje,
- iskati pomoč, če sami ne znamo.

6 UKREPI ZA PREPREČEVANJE VRSTNIŠKEGA NASILJA

6.1 PRAVICA DO VARNOSTI IN TELESNE NEDOTAKLJIVOSTI

Spoštovanje telesne integritete oziroma telesne nedotakljivosti je predpogoj za nemoteno uresničevanje skoraj vseh preostalih pravic. Telesna nedotakljivost je lahko ogrožena tudi v šoli. Žal sodobnega učenca še vedno ali celo čedalje bolj elementarno ogrožajo drugi učenci oziroma vrstniki, včasih, pa čeprav redko, tudi učitelj. O spoštovanju pravice do telesne nedotakljivosti govori tudi Konvencija o otrokovih pravicah. Ta zavezuje države podpisnice v prvem odstavku 19. člena, da z ustreznimi ukrepi zavarujejo otroka pred vsemi oblikami nasilja (fizičnega in psihičnega). Otroku gre omenjeno varstvo, medtem ko je pod

skrbništvom staršev, zakonitega skrbnika ali katere koli druge osebe, ki skrbi zanj. Ta druga oseba je lahko tudi šola, ki ji je otrok med poukom zaupan v skrb. (Novak 2004, 158)

Učenci in starši imajo pravico zahtevati od šole, da jim zagotovi telesno varnost tudi na podlagi ustavne pravice do varnosti posameznika. Ta pravica se nanaša samo na čas pouka v širšem pomenu (skupaj z odmori in določen čas pred poukom in po njem, med organiziranimi izleti). Šola mora ukrepati tudi, kadar učenci dlje časa fizično napadajo drugega učenca, da ta začne razmišljati o samomoru, poskusi narediti samomor ali ga celo naredi. Šola, ki ni storila ničesar, a je za takšne napade vedela oziroma bi kot skrbna šola zanje morala vedeti, je odgovorna za kršitev pravice do varnosti.

V tuji šolski praksi se kot pomemben instrument za obvladovanje konfliktov in z njimi povezanega nasilja med učenci v zadnjem času kaže postopek neformalnega reševanja konfliktov med sprotima sošolcema s pomočjo nevtralnega posrednika, ki se mu reče mediator. Posrednik je lahko v sporu nepristranski učitelj ali pa kot mediatorsko telo deluje učitelj skupaj z enim od učencev šole. (Novak 2004, 159)

6.2 UKREPI V DRUŽINI

STARŠI ŽRTVE

Kadar starši posumijo ali celo vedo, da je njihov otrok trpinčen, morajo takoj vzpostaviti stik z otrokovim učiteljem, saj je cilj sodelovanje s šolo glede tega problema. Starši lahko otroka aktivno spodbujajo k navezovanju stikov s kakšnim mirnim in prijaznim sošolcem, ki je lahko tudi v drugem oddelku ali razredu. Prednost je, da imata kaj skupnega, npr. skupne interese ali sta si podobna v drugih osebnostnih lastnostih. Mogoče je tudi drugi učenec osamljen in so ga vrstniki izolirali. Tisti učenci, ki so v družbi izolirani, pogosto niso najbolj vešč pri navezovanju stikov, zato je pomembno, da jim starši ali npr. šolski psiholog pomagajo s konkretnimi in natančnimi nasveti glede vzpostavljanja stikov. Pripravljene morajo biti tudi ponuditi podporo in otroka spodbujati, saj bo zaradi prejšnjih slabih izkušenj obupal že ob najmanjših neuspehih. Kar je pomembno, ko starši odkrijejo, da je njihov otrok žrtev trpinčenja vrstnikov, je, da ga seveda zavarujejo in ga ne razočarajo. To naj bi bilo le v otrokovo korist, pravi Olweus (1995, 58–59), vendar pa ima lahko, gledano dolgoročno,

negativne posledice. Pretirana zaščita staršev lahko tudi povečuje otrokovo izoliranost od vrstnikov in povzroči navezanost na svet odraslih, kar dejansko zavira vzpostavljanje stikov z vrstniki. Zato je pomembno, da starši dosledno podpirajo otrokove težnje po vzpostavljanju stikov in po dejavnostih zunaj družine. Hkrati morajo starši poskušati previdno slediti dogodkom in nekoliko usmerjati dogajanje v pozitivno smer.

STARŠI NASILNEŽA

Šola ima veliko vlogo in je najbolj odgovorna za razčiščevanje težav s trpinčenjem, vendar lahko tudi starši veliko pripomorejo k izboljšanju položaja. Pomembno je, da pomagamo nasilnežem, da spremenijo sovražna in negativna stališča in vedenje do okolja. Starši morajo svojim nasilnim otrokom pojasniti, da naj gledajo na trpinčenje kot na resen problem in da v prihodnje ne bodo prenašali tovrstnega vedenja in da takšno vedenje ni sprejemljivo. Možnosti za spremembo vedenja se bodo vidno povečale, če bodo starši in tudi šola dosledni pri negativnih odzivih na trpinčenje. Nujno je tudi, da starši otroka pohvalijo in mu pokažejo, da ga cenijo, kadar spoštuje pravila, o katerih so se dogovorili. Otroci, ki vedo, da so ljubljani in spoštovani, veliko lažje spremenijo svoje agresivno vedenje. Starši morajo biti dosledni ob izvrševanju sankcij, kadar otrok prekrši pravila. Še prej morajo starši sami razmisliti, katere neugodne posledice bi bile najprimernejše. Posledice morajo biti nekoliko neprijetne in neugodne, nikakor pa se otroka ne sme telesno kaznovati. (Olweus 1995, 57)

Neželeno vedenje in trpinčenje med učenci se navadno dogaja, kadar odrasli niso navzoči, ali pa ne vedo, kaj otroci počnejo. Zelo pomembno je, da poskušajo starši izvedeti, kdo so prijatelji njihovih otrok in kaj navadno počnejo, to pa lahko najlažje naredijo tako, da preživijo nekaj časa z otrokom in njegovimi prijatelji. Ko smo skupaj z otrokom, imamo tudi možnost, da skupaj doživimo pozitivne izkušnje in lažje spoznavamo otrokovo osebnost in odzive. Tako se lahko postopoma razvije zaupnejši odnos, ki bo omogočil, da bomo lažje vplivali na otroka, ker nas bo bolj poslušal. Starši lahko takoj otroku pomagajo najti manj agresivne in ustrežnejše vzorce vedenja. Aktivnost, telesna moč in potreba po nadvladovanju – lastnosti, ki jih imajo številni nasilneži, lahko usmerimo v konstruktivnejše dejavnosti, npr. v obliki učinkovitega potrjevanja v sklopu pravil – kot pri nogometu, ameriškem nogometu in hokeju na ledu. Mogoče je otrok tudi za kaj še posebno nadarjen in bi ga starši lahko spodbudili, da bi to nadarjenost tudi razvijal. (Olweus 1995, 57–58)

6.3 UKREPI V ŠOLI

KOLEKTIV ŠOLE

Šola je pri tem procesu zelo pomembna, najpomembnejšo vlogo ima ravnatelj ali vodstvo šole. Ravnatelj je tisti, ki si mora priznati, da se na njegovi šoli dogaja nasilje, predvsem pa se mora zavzemati za vpeljevanje sprememb v šoli kot socialnem prostoru, kjer se nasilje dogaja. Nujno potrebno je, da ravnatelj stopi v stik s svetovalno službo, ki naj bi glede na svojo izobrazbo najverjetneje največ vedela o tej problematiki, vendar lahko iz lastnih izkušenj povem, da to ni vedno res. Naslednji korak ravnatelja je, da usmeri člane kolektiva k izobraževanju o problematiki nasilja, torej o prepoznavanju pojava in pridobivanju novih spretnosti za odzivanje.

To ni težko, saj je o tem veliko napisanega tudi v slovenščini, veliko je člankov v različnih revijah, seminarjev, posvetov... Strokovne delavke in delavci sistematično razvijajo raziskovanje potreb, pri tem kritično presojujejo sedanje in novo znanje ter metode in tehnike dela. Za njihov razvoj mora biti omogočeno stalno izobraževanje in usposabljanje, pravi Satler (1997, 262). Lahko se organizirajo tudi pedagoške konference, ki so zelo primerne za predavanja in delavnice za celoten kolektiv.

Znanje, ki ga strokovni delavci usvojijo o kakšnem problemu, jim sicer pomaga pri njihovem odpravljanju, vendar je način delovanja povezan s posameznikovimi stališči, vrednotami, občutki, čustvi in doživljanjem. Vsak izmed nas ima za seboj svojo življenjsko pot, torej različne pozitivne in negativne izkušnje, zato je nujno, da pazimo, kaj in kako govorimo in delamo z drugimi, saj vse to vpliva na naše delovanje in potem to prenašamo na druge.

»Šola se mora ne samo vzdržati vzgojnih ukrepov telesnega kaznovanja, temveč mora tudi druge vzgojne ukrepe oziroma sankcije za kršitev šolskih pravil oblikovati tako, da ne pomenijo ponižujočega ravnanja in kršitve drugih osebnostnih pravic. Ukrep mora učenca predvsem opozoriti na neustrezno vedenje in biti mora tudi preventiven v smislu ponovne kršitve šolskih pravil.« (Novak 2004, 163)

VARNOSTNE SLUŽBE

Šola mora sprejeti ustrezne ukrepe za zagotavljanje varnosti učencev pred fizičnim nasiljem, izsiljevanjem in ustrahovanjem, ki ga povzročajo drugi učenci oziroma vrstniki, pa tudi nasilniki zunaj šole, ki velikokrat nepooblaščno vstopajo v prostore in na zemljišče šole ali učence ogrožajo v neposredni bližini šole.

»Varnostnik lahko učenca zavaruje le v šoli ali njeni neposredni okolici in to le do prihoda policije ter v skladu z načeli zakonitosti, strokovnosti, humanosti, enakosti obravnavanja občanov in varstva temeljnih človekovih pravic in svoboščin.« (Habbe 2000, 107)

Tudi v slovenskih šolah stopnja nasilja, izsiljevanja in ustrahovanja ni zanemarljiva, in se, kot kaže, vsako leto še povečuje. Šole, ki imajo zaposlene varnostnike, sploh niso več nobena redkost. Varnostna praksa na nekaterih šolah pogosto zahteva celo oborožene varnostnike. Potrebe po poostrenih ukrepih za zagotavljanje varnosti se zaveda tudi država, zato že nekaj let sistematično skrbi za varnost učencev tako, da sofinancira varovanje šolskih objektov v osnovnih šolah. (Novak 2004, 167)

VIDEONADZOR

Število šol, ki prosijo za finančno pomoč pri varovanju, se vsako leto povečuje, zato država v zadnjem času finančno spodbuja predvsem tako imenovane alternativne ukrepe varovanja šol. Eden takšnih je videonadzor. Toda paradoksalno je, da je prav videonadzor kot oblika varstva učenčeve varnosti pogosto nedopusten vir posegov v druge temeljne osebne pravice tega istega učenca. Lahko pa poseže tudi v pravice učiteljev in morebitnih obiskovalcev šole: na primer poštarjev, staršev in drugih, ki se znajdejo v prostorih šole.

Šole bodo v večini primerov uporabljale videonadzor ves čas, ko se v njej zadržujejo učenci. Kamere bodo navadno prenašale dogajanje in ga hkrati vsaj za nekaj časa tudi zaznamovale na nosilcu informacij. Prav to nadziranje in snemanje utegne povzročiti kolizijo med pravico do varnosti, pravico do telesne nedotakljivosti (pretežno mladoletnih) učencev in pravico do varstva zasebne lastnine (inventarja) šole na eni strani ter pravico do zasebnosti in pravico do samoodločbe snemanih na drugi strani. (Novak 2004, 167–174)

Videonadzor pa je le dopolnilna možnost pomoči dežurnemu učitelju, saj se sam ne odzove na ogrožanje varnosti. To lahko stori le učitelj.

»Funkcija videonadzora je predvsem kriminalitetnpreventivna: odvrača od posegov v pravico do varnosti in služi odkrivanju storilcev ter reakciji, ko je do ogrožitve varnosti že prišlo. Učenčeva varnost terjaja celovito zaščito, torej tudi preprečevanje grozečih škod, zato je učiteljeva navzočnost kljub videonadzoru nujna.« (Novak 2004, 170)

7 ZAKLJUČEK

Neizpodbitno dejstvo je, da svet stoji na mladih, kar pomeni, da je naša prihodnost odvisna prav od njih. Starši moramo skrbeti za otroke od rojstva jih varovati pred kakršnim koli nasiljem ter jih naučiti, kaj je prav in kaj ne, da bodo delali in živeli po družbenih normah. Človekova osebnost se najbolj intenzivno oblikuje med šolanjem, zato je usmerjeno vlaganje staršev, šole in drugih institucij v otroka v tem obdobju izredno pomembno. Osebnost otroka je odločilnega pomena, saj je od nje odvisno njegovo ravnanje v določeni okoliščini ter upoštevanje pravil, ki jih oblikujemo starši, šola in družba kot celota. Vendar pa so tu še drugi dejavniki, ki nekoliko spremenijo otrokovo osebnost. Skupek različnih dejavnikov, kot so mediji, vrstniki, biološki dejavniki, preživljanje prostega časa in drugo, pa vpliva na nasilno vedenje otrok.

Ker izkušnje in navade iz otroštva vplivajo na nadaljnji način življenja posameznika, je treba poskrbeti, da imajo otroci čim manj negativnih izkušenj oziroma čim več dobrih navad, ki jim bodo v življenju še kako koristile. Tega se zavedajo marsikateri strokovnjaki, ki so opravili že veliko raziskav, da bi ugotovili, zakaj je posameznik žrtev oziroma napadalec, kateri so tisti pomembni dejavniki, ki vplivajo na posameznika, s kakšnimi vrstami nasilja imamo opraviti in predvsem, kako preprečiti nasilje ter pomagati žrtvam in tudi nasilnežem. Pri tem pa seveda sodelovati otroci, starši, šola in preostale institucije, ki se ukvarjajo z otroki in nasiljem.

V Sloveniji so otrokove pravice varovane najprej v Ustavi Republike Slovenije, država pa ima moč, obveznosti in pooblastila, da jih uresničuje. V slabo izvrševanje roditeljskih pravic pa je upravičen poseči tudi center za socialno delo. Na mednarodni ravni varujejo pravice otrok določila Ustanovne listine Organizacije združenih narodov, Deklaracija Združenih narodov o otrokovih pravicah in Konvencija o otrokovih pravicah.

Na nasilje med vrstniki moramo gledati kot na normalen (vendar nikakor ne zaželen), ampak že od nekdaj navzoč družbeni pojav, ki pa smo se ga žal začeli zavedati šele pred kratkim, in sicer zaradi povečane občutljivosti odraslih za potrebe in pravice otrok. Pomembno je tudi poudariti, da na nasilje med vrstniki lahko vplivamo. Iluzija bi bila seveda, če bi pričakovali, da bi ta pojav popolnoma odpravili, vendar pa lahko vsi, še posebno družine in šole,

pripomoremo k zmanjšanju njegovega obsega in tako zagotovimo našim otrokom lepše otroštvo in večjo varnost v njihovem vsakodnevem okolju.

Evolucija otroštva kot posebnega in privilegiranega življenjskega obdobja ter razvoj koncepta temeljnih človekovih pravic in svoboščin sta v 20. stoletju vodila na površje otroka, ki mu je priznan status subjekta in nosilca teh pravic. Zavedanje otrokovih pravic in njihovo varovanje sta pokazala številne težave, ki so povezane z otroštvom ter otrokovim doživljanjem tega obdobja. Mednje spada tudi pereč problem nasilja v šoli, ki številnim otrokom otežuje pot v šolo, pa tudi dožemanje učne snovi.

K uspešnemu odpravljanju teh težav se moramo podati sistematično in predvsem optimistično. Prav nič nam ne bo pomagalo pesimistično razpoloženje, ki nas lahko le še dodatno ohromi. Najprej moramo pojav medvrstniškega nasilja sprejeti v vsej njegovi stvarnosti, nato se moramo potruditi in prisluhniti temu, kar nam sporoča. Šele potem je na vrsti iskanje učinkovitih in celostnih rešitev, ki naj bi postopoma privedle do boljših odnosov med vrstniki. To bo pripomoglo k lažjemu in sproščenejšemu odraščanju brez travm, ki lahko posameznika spremljajo naprej skozi vse življenje.

Daleč največji delež nasilja se dogaja v šolah. Rezultati različnih raziskav kažejo, da lahko šole naredijo marsikaj za zmanjšanje obsega vrstniškega nasilja. Na šole sicer ne moremo prevaliti celotnega bremena odpravljanja nasilja, vendar so prav te institucije tiste, ki imajo poleg staršev največ možnosti in priložnosti za izboljšanje razmer. Prav zato naj bosta stremljenje k še boljši usposobljenosti pedagoških delavcev in spodbujanje komunikacije med vsemi udeleženci šolskega procesa eni njihovih najpomembnejših nalog. Zaznavanje in prepoznavanje pojava nasilja v šoli je torej bistven element celovitega pristopa k njegovemu odpravljanju.

Rada bi opozorila tudi na »močno« vlogo medijev, ki so za širšo javnost edini vir podatkov. To jim nalaga veliko odgovornost, saj si ljudje ustvarijo takšno podobo o vrstniškem nasilju (to sicer velja tudi za druga področja družbenega življenja), kot jo lahko vidijo oziroma razberejo iz časopisnih in televizijskih novic. Mediji vse prevečkrat objavljajo le tiste novice in dogodke, ki so posebni, nenavadni ali celo šokantni, saj je njihovo glavno vodilo pritegniti čim več bralcev oziroma gledalcev. Večina ljudi, za katere so mediji edini vir informacij o medvrstniškem nasilju, si lahko zlahka ustvari napačno mnenje o obsegu nasilja. Posledica

tega je lahko splošen strah, celo panika, ki nikakor ne pripomore k odpravljanju težav, ampak nam ta cilj otežuje ali celo onemogoča. Na dan lahko privrejo tudi občutki nemoči. Še manj produktiven je kaznovalno in restriktivno usmerjen odziv celotne družbe, ki lahko odpravi malo težav, ustvari pa lahko veliko novih.

Menim, da se človek največ nauči v svoji nuklearni celici in se na okolico odziva skladno s ponotranjenimi vzorci iz otroštva. Zato je zelo pomembno, kakšne vrednote posredujemo svojim otrokom. Da bi preprečili nasilje v šoli, moramo najprej preprečiti nasilje v družini oziroma poskrbeti, da ga v njej sploh ne bo. Nikakor ne smemo o nasilju med otroki molčati in ga pometati pod preprogo. Najpomembnejša je komunikacija – govoriti, se pogovarjati, predvsem pa poslušati o nasilju v družini, v šoli, med vrstniki... To pomeni, da se moramo spopasti s težavami, s katerimi se otroci in najstniki na poti odraščanja.

V uvodu sem zastavila hipotezo, da je integriteto v šoli mogoče zavarovati z različnimi ukrepi, pri čemer vsak od ukrepov različno posega v temeljne otrokove pravice.

Starši so tisti, ki lahko prvi ugotovijo, da je z njihovim otrokom nekaj narobe, se čudno vede in lahko hitro ukrepajo. Pokličejo razredničarko, ta pa obvesti ravnatelja in socialno službo, potem se skupaj srečajo v prostoru, ki bo omogočal nemoten pogovor. Starši lahko tako najbolj zavarujejo otroka, pri čemer pa ne posegajo v njegove temeljne pravice.

Kako pa je potem s šolo? Ta lahko različno poskrbi za varnost učencev. Najprej so tu učitelji oziroma celoten kolektiv šole, po potrebi se lahko vključujejo tudi drugi profili, kot so čedalje potrebnejši varnostniki in celo videokamere.

V šoli ima zelo pomembno vlogo socialna služba, ki naj bi bila o nasilju na šoli najbolj ozaveščena in zna glede na svojo izobrazbo tudi pravilno ravnati v primeru nasilja. Skladno s prepovedjo ponižujočega ravnanja in poseganja v učenčevo telo in duševnost, učitelj ne sme pošiljati učencev klečat v kot ali uporabljati žaljive besedne komunikacije, v želji, da bi zagotovil šolski red in disciplino, ampak mora sankcije za kršitev šolskih pravil oblikovati tako, da ne pomenijo ponižujočega ravnanja in kratenja drugih osebnostnih pravic. Tako lahko tudi učitelji, ne le starši, zavarujejo integriteto otrok, brez poseganja v njihove temeljne pravice.

Čedalje več šol je žal primoranih za varovanje učencev in učiteljev s pomočjo državnega sofinanciranja najemati usposobljene varnostne službe, ki lahko s svojo avtoriteto, drugačno od učiteljeve, v skrajnem primeru posežejo tudi v integriteto otroka. Varnostnik namreč lahko

problematičnega učenca identificira in ga že s tem postavi v nelagoden položaj, ga pregleda, zadrži, ter po potrebi tudi razoroži.

Ukrep, ki po mojem mnenju najbolj posega v integriteto otroka, je videonadzor. Ta oziroma snemanje je lahko hud poseg v osebnostne pravice nadzorovanih oseb, zlasti v njihovo pravico do zasebnosti, pravico do samoodločbe in pravico do lastne podobe. Škoda kot posledica sistematičnega nadzora se v takšnem primeru lahko kaže predvsem v psihičnem pritisku na posameznika. Menim, da je prav videonadzor kot oblika varstva učenčeve varnosti pogosto nedopusten poseg v temeljne osebnostne pravice tega učenca.

8 LITERATURA

1. Aničić, Klavdija, Tatjana Verbnik Dobnikar in Katja Zabukovec Kerin, ur. 2002. *Nasilje – nenasilje*. Ljubljana: I2.
2. Bajzek, Jože. 2003. *Zrcalo odraščanja*. Radovljica: Didakta.
3. Bašič Hrvatin, Sandra. 1995. *Otrok in nasilje v medijih*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
4. Belopavlovič, Nataša, Vera Klopčič in Alenka Šelih, ur. 1992. *Pravni vidiki otrokovih pravic*. Ljubljana: Uradni list RS.
5. Brander, Patricija. 2005. *Kompas – Priročnik za učenje o človekovih pravicah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
6. *Društvo za nenasilno komunikacijo*. Dostopno prek: <http://www.drustvo-dnk.si> (20. avgust 2008).
7. *Društvo ženska svetovalnica*. Dostopno prek: <http://www.drustvo-zenska-svetovalnica.si> (21. junij 2009).
8. Erb, Helmut. 1997. *Otroci in nasilje*. Ljubljana: Založba Kres.
9. Habbe, Jure. 2000. *Nasilje in varnost otrok v šolah*. Ljubljana: Lisac & Lisac.
10. Johnson, Julie. 1998. *Ustrahovalci in nasilneži*. Ljubljana: DZS.
11. E-uprava. *Kako so v Sloveniji varovane pravice otrok*. Dostopno prek: <http://e-uprava.gov.si/e-uprava/dogodkiPrebivalci.euprava?zdid=731&sid=304> (3. februar 2009).

12. Kornhauser, Pavle in Dušica Pleterski Rigler, ur. 2007. *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
13. Lamovec, Tanja. in Alenka Rojnik. 1978. *Agresivnost*. Maribor: Delavska tiskarna.
14. Novak, Barbara. 2004. *Šola in otrokove pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
15. Organizacija združenih narodov. *Konvencija o otrokovih pravicah*. Stari trg ob Kolpi: Koce.
16. Olweus, Dan. 1995. *Trpinčenje med učenci*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
17. Pavlovič, Zoran. 1993. *Psihološke pravice otroka*. Ljubljana: Didakta.
18. --- 1997. *Slabo ravnanje z otroki v Sloveniji – opažanje in obravnavanje*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
19. --- 2008. *Detekcija in reakcija na pojave slabega ravnanja z otrokom – novo obdobje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
20. Pinheiro, Paulo Sergio. 2006. *World report on violence against children*. Geneva: ATAR Roto Presse.
21. Pušnik, Mojca. 1999. *Vrstniško nasilje v šolah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
22. Pušnik, Mojca in Mira Turk Škraba. 2003. *Vloga šole pri zmanjšanju nasilja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
23. Sanders, Pete. 1999. *Ustrahovanje*. Ljubljana: DELO tiskarna.
24. Satler, Anka, ur. 1996. *Trpinčen otrok*. Ljubljana: Meridiana.

25. Svet Evrope 1999. *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine.
26. Tomori, Martina in Karl Zupančič. 2000. *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
27. Tomori, Martina. 1985. *Vrstniki in njihov pomen za socializacijo mladostnika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
28. Ule, Mirjana. 1994. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
29. Ule, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
30. *Unicef*. Dostopno prek: <http://www.unicef.si> (28. november 2008).
31. UN Documents. *Geneva Declaration of Rights of the Child*. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> (21. junij 2009).
32. *Ustava Republike Slovenije*. Ur. l. RS 69/2004 in Ur. l. RS 68/2006. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1> (21. junij 2009).
33. *Varuh človekovih pravic*. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si> (3. februar 2009).
34. Vojnovič, Maja in Andreja Črnak-Meglič. 2002. *Konvencija o otrokovih pravicah*. Ljubljana: SET, d. d.
35. *Zakon o varuhu človekovih pravic*. Ur. l. RS 71/93, 15/94. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=91> (21. junij 2009).
36. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR)*. Ur. l. 69/2004. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO40.html (21. junij 2009).